

УДК 331.522.4 : 330.341.1

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ КАПИТАЛОМ В ИНТЕРЕСАХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

БЕГАНСКАЯ И. Ю.,**д. э. н., доц. Донецкого государственного
университета управления (ДонГУУ),****НЕСТЕРОВА А. В.,****аспирант ДонГУУ**

У статті розглянуто управління людським капіталом в інтересах інноваційної діяльності. Запропоновані заходи для ефективного управління людським капіталом, розглянуто процес мотивації людської праці для активізації інноваційної діяльності.

Ключові слова: людський капітал; інноваційна діяльність; інтелектуальний потенціал; інвестиційний підхід; теорія людського капіталу; інновація.

В статье рассматривается управление человеческим капиталом в интересах инновационной деятельности. Предложены мероприятия по эффективному управлению человеческим капиталом, рассмотрен процесс мотивации человеческого труда для активизации инновационной деятельности.

Ключевые слова: человеческий капитал; инновационная деятельность; интеллектуальный потенциал; инвестиционный подход; теория человеческого капитала; инновация.

The article deals with human capital management in the interests of innovation. The measures for the effective management of human capital, through the process of motivation of human labor to foster innovation.

Keywords: human capital; innovation; intellectual potential; the investment approach; the theory of human capital; innovation.

Постановка проблемы. В современных условиях, обострённой рыночной конкуренции, происходят динамичные инновационные процессы, которые требуют активизации человеческого фактора для достижения высокой эффективности деятельности. Отсутствуют единые методы управления человеческим капиталом и его влияния на инновационное развитие организаций и предприятий. Вышеуказанные проблемы вызывают необходимость в совершенствовании методов управления человеческим капиталом.

Анализ последних исследований и публикаций. Зарубежные и отечественные учёные на протяжении всего времени проводят исследования теоретических и практических аспектов методов управления человеческим капиталом. Большой вклад в развитие теоретических и методологических вопросов, связанных с рабочей силой, внесли западные классики экономической мысли: А. Смит, Д. Рикардо, И. Фишер, К. Маркс, В. Петти, А. Маршалл, Г. Беккер. Существенный вклад в изучение проблем управления человеческим капиталом в интересах инновационного развития внесли: Д. Макриз, Й. Шумпетер, Т. Шульц, Е. Шлюклер, Дж. Ричардсон, Дж. Саласик, В. И. Штефан. Российские авторы: В. И. Басов, С. А. Дятлов, С. А. Курганский, В. В. Глухов, Т. Г. Мясоедова рассматривали проблемы управления человеческим капиталом. Изучение указанных работ свидетельствует, что в них недостаточно теоретических и методологических положений для решения обозначенных проблем в управлении человеческим капиталом в интересах инновационного развития.

Актуальность. В условиях интеллектуализации современного производства человеческий капитал выступает важнейшим стратегическим элементом развития предприятия, которое стимулирует повышение продуктивности труда, повышение качества продукции. Уровень знаний населения, культурные ценности, образование – всё это формирует основу для инновационного типа мышления. Развитие эффективных методов управления человеческим

капиталом является неотъемлемым элементом развития инновационного потенциала страны. Актуальность данной темы заключается в высокой потребности исследования эффективного управления человеческим капиталом в интересах инновационного развития государства.

Цель статьи. Главной целью статьи является совершенствование методов управления человеческим капиталом в интересах инновационной деятельности.

Изложение основного материала. Эволюционное приумножение человеческого капитала произошло на основании развития науки и образования, культуры, охраны труда. В условиях информационной революции уточнение концепции человеческого капитала происходит в направлении расширения его сущности через инвестиции в человека, которые включают в себя затраты на образование, подготовку и переподготовку кадров, науку (в том числе на исследование и разработки), здоровье (расходы на охрану здоровья, экологию, физическую культуру), культуру и т. д.

Исследователи в теории человеческого капитала выделяют четыре его уровня: личный (человеческий капитал отдельных лиц), микроуровень (человеческий капитал предприятий), мезоуровень (человеческий капитал отраслей, регионов) и макроуровень (совокупный человеческий капитал) [1].

Проблема влияния интеллектуального потенциала отдельного человека и общества в целом на развитие экономики подвергалась исследованиям, начиная с XVII века, с тех времён, когда У. Петти, который стоял у истоков классической политической экономии, выдвинул идею, касающуюся первичных ценностей трудовых навыков населения в национальном богатстве страны [2]. А. Смит, развивая эту идею, включил знания и квалификацию в основной капитал общества вместе с землёй и машинами [3]. Дальнейшее развитие теории человеческого капитала произошло под воздействием научно-технического прогресса.

В 60-е г. XX в. впервые термин «человеческий капитал» появился в работах Теодора Шульца [4] американского экономиста, который изучал трудные положения слаборазвитых стран. Он считал, что благосостояние бедных людей зависит не от земли, техники или их усилий, а от знаний. В 1979 году Т. Шульц, получивший Нобелевскую премию, давал следующее определение «Все человеческие ресурсы и способности человека являются врождёнными или приобретёнными. Каждый человек рождается с индивидуальным комплексом генов, определяющим его человеческий потенциал. Приобретенные ценные качества человеком, которые могут быть усилены соответствующими вложениями, мы называем человеческим капиталом» [6].

Основоположник теории человеческого капитала Г.С. Беккер в структуре человеческого капитала выделяет шесть его видов, три из которых это капитал образования (знания), капитал профессиональной подготовки (квалификация, навыки, умения, производственный опыт), владение новой информацией [7].

Развивая инвестиционный подход в теории человеческого капитала, российский учёный С. Дятлов раскрывает категории человеческого капитала на личном уровне как человеческий капитал, который формируется в результате инвестиций и накоплений человеком определённого запаса здоровья, знаний, умений, способностей, мотивации, которые используются в сфере общественного производства, и способствуют повышению продуктивности труда и влияют на увеличение доходов (убытков) человека. Человек является носителем этого накопительного комплекса запаса и не является капиталом, поскольку продаются результаты его труда, а не он сам.

Мировые тенденции развития XXI в. свидетельствуют о том, что повышение уровня экономического развития в современных условиях, в первую очередь, зависит от качества человеческого капитала, что определяется достигнутым уровнем знаний, квалификации, умением работать; потенциальными способностями населения страны, способностью обеспечивать инновационное развитие производительных сил. Для достижения именно такого качества человеческого капитала необходимо инвестирование, которое будет обеспечивать уровень образования и науки, достаточный для определения выполнения экономической функции и постоянного воспроизводства интеллектуального человеческого капитала – капитала, воплощенного в людях, способных создавать новое.

Человеческий капитал состоит из накопленных знаний, опыта и навыков работников и разрабатываемых ими «ноу-хау». Он образует комплекс компетенций и связей, наработанных в этой организации, потенциал, индивидуальные качества, моральные ценности, лидерство,

которые используются для получения дохода предприятия. Компетенции могут быть профессиональными, социальными и деловыми.

Эффективное управление человеческим капиталом – это способность предприятия извлекать максимальную экономическую выгоду из знаний, опыта и навыков работников, которые на время трудового договора связаны с компанией. Для управления человеческим капиталом в настоящее время, используют следующие мероприятия:

1. *Повышение квалификационного уровня сотрудников.* Это мероприятие целесообразно применять, когда потенциального человеческого капитала сотрудника недостаточно для выполнения своих обязанностей, когда требуется больший уровень компетенции.

2. *Ротация персонала.* Данное мероприятие применяется в следующих случаях:

- когда сотруднику по каким-либо требованиям подходит другая должность лучше, чем его текущая;

- когда поиски нового сотрудника на освободившуюся должность сложнее, нежели на должность, с которой переводят сотрудника.

Правильно проводимая кадровая ротация на предприятии поможет рационально использовать человеческий капитал сотрудников и заинтересует их в возможности карьерного роста.

3. *Замещение должностей.* Данное мероприятие эффективно в случае несоответствия компетенции сотрудника его должностным обязанностям при нерациональном повышении его квалификации. Суть состоит в увольнении сотрудника, который не выполняет поставленные задачи, и привлечение нового более сильного сотрудника. Данная методика эффективна в основном для крупных компаний с большим штатом сотрудников, так как в небольших компаниях руководство знакомо с компетенциями своих сотрудников и способно использовать мероприятия по управлению человеческим капиталом без проведения какого-либо дополнительного трудоемкого анализа.

Ведущие компании в развитых странах, имеют успех в создании инновационных механизмов, которые позволяют на уровне организации управлять человеческим капиталом, в формировании которых используют стратегический и комплексный подход к развитию человеческого потенциала. Приоритетными направлениями в международных компаниях стало гибкое использование рабочей силы, повышение качества человеческих ресурсов, стимулирование труда и качество трудовой деятельности работников. В современной среде мирового хозяйства в условиях высокой конкуренции для развития инновационного потенциала необходимо устойчивое экономическое состояние страны и предприятий на основании экономических способностей активного населения. Существует насущная потребность в научно-методических и практических рекомендациях по управлению человеческим капиталом в интересах инновационной деятельности, как региона, так и предприятий в условиях научно-технического прогресса.

Эффективность деятельности предприятия обуславливается наличием чётких принципов формирования и развития человеческого потенциала в контексте инновационного развития. Объединение человеческого капитала и достижений производственной деятельности предприятия позволяет обеспечить конкурентные позиции на рынке.

Развитие предприятия рассматривается как непрерывный процесс, который предусматривает качественные изменения в экономическом состоянии предприятия, в процесс чего открываются новые функции, которые могут противодействовать негативным воздействиям внешней среды. В основе инноваций всегда лежит изобретение, которое является ядром для предпринимательской деятельности. Именно поэтому инновационное развитие предприятия имеет личностное измерение, которое определяется уровнем активности изобретателя и его способностями, мотивацией, квалификацией. Таким образом, человеческие ресурсы выступают одновременно источником возникновения новых идей и инструментом их непосредственного воплощения в практическую деятельность предприятия.

Понятие человеческого капитала формировалось постепенно и прошло этапы от производственной категории к продуктивной и социально-экономической. На современном этапе развития экономических отношений вопросы человеческого капитала остаётся актуальными, поскольку усиление трудовой мотивации позволит высвободить человеческий капитал, что сможет служить импульсом для экономического роста. Формирование

человеческого капитала в условиях рыночных отношений имеют определённую специфику, связанную с развитием интеллектуального предпринимательства, дифференциацией квалифицированных кадров, ростом доходности вложений в повышение производительности труда.

Таким образом, важными инструментами формирования человеческого капитала предприятия для реализации собственной инновационной политики выступают мотивация творческого труда персонала и инвестирование в его непрерывное развитие. В условиях научно-технического прогресса важными факторами инновационного развития предприятия выступают гибкость и адаптивные свойства человеческого капитала к изменениям внешней среды. Указанные характеристики приобретаются в процессе саморазвития работников, когда происходит осознание ценности собственных знаний и необходимости постоянного их совершенствования. Компетентность (знания, умения и навыки) и творческие усилия (инициативность, находчивость работников, отсутствие шаблонного мышления) выступают стратегическим ресурсом инновационного развития предприятия [8, с. 150]. При этом система мотивации инновационной активности определяет степень использования работниками данного ресурса и результативность.

Система мотивации инновационной активности персонала должна базироваться на формировании устойчивой мотивационной структуры личности для обеспечения целенаправленной деятельности и достижения определённых результатов, учитывая комплекс мотивирующих факторов и их соответствие стремлению и интересам самих работников.

Процесс мотивации труда на инновационно-активном предприятии предполагает прохождение следующих основных стадий [9, с. 193-194; 10, с. 86]:

1) Возникновение потребности у работника реализовать свои способности путём активного участия в инновационной деятельности.

Как правило, инновационную деятельность работника стимулируют потребности психологического и социального характера. Так, психологическая потребность требует реализации творческого потенциала работника, тогда как социальная – определяет необходимость в коллективной поддержке инициатив лица и их признание. Физиологические потребности в мотивации инновационной деятельности играют второстепенную роль, ведь касаются материального стимулирования творческих поисков человека для удовлетворения личных потребностей. В этом случае инновационная деятельность осуществляется не за счёт внутренних позывов, а для материального обогащения. Такой метод имеет временный эффект, поскольку активность поддерживается лишь при условии его надлежащего финансирования.

2) Поиск путей устранения потребности.

Новая потребность, которая возникает в процессе трудовой деятельности, требует немедленного её устранения: удовлетворения, игнорирование, преодоление и тому подобное. В зависимости от внутренних ценностных установок каждый работник выбирает тот способ, который отражает его отношение к инновационным стимулам.

Творческие работники, которые активно разрабатывают новые идеи и проекты, довольно часто даже без внешнего стимулирования и независимо от восприятия руководством их инициативы, осуществляют инновационную деятельность. Недостатком данной группы работников может быть чрезмерная самоуверенность, поэтому они склонны действовать исходя из собственных предпочтений, отвергая требования и цели предприятия. Для инновационно пассивных работников, которые имеют скрытые творческие навыки и не стремятся их развивать, реакция на потребность реализуется путём её игнорирования. Активизация инновационной деятельности таких работников происходит за счёт высокой мотивации или прямого управленческого воздействия.

3) Получение вознаграждения.

В процессе инновационной деятельности работник получает конкретный результат, за счёт которого он может устранить потребность или обменять его на желанный для него объект. На данной стадии происходит оценка результативности деятельности работника и его полезности для него.

Оценка участия работников в инновационных разработках имеет два измерения: экономический и социальный. Экономический эффект проявляется в соотношении между результатом труда и масштабам её использования (производительности труда) и соответствия ожидаемого вознаграждения к ценности разработанного инновационного продукта или

прогрессивности идеи. Социальный эффект проявляется на уровне удовлетворенности работников условиями труда и отдыха, возможности для саморазвития и самореализации, достижении баланса интересов участников инновационного процесса, формировании благоприятного для творческой деятельности климата и создании в коллективе условий для соперничества и здоровой конкуренции между изобретателями и тому подобное. В зависимости от полученного результата происходит ослабление, сохранение или усиление мотивации.

4) Устранение необходимости.

В зависимости от степени напряжённости, вызванной необходимостью, работник или прекращает свою деятельность до возникновения новых потребностей, или продолжает искать другие возможности реализации своих потребностей. Формирование качественного человеческого капитала для целей инновационного развития предприятия предусматривает постоянное повышение его качественных характеристик и обеспечение соответствия как требованиям рынка, так и потребностям самого предприятия. Эффективность использования человеческого капитала в инновационной деятельности зависит от ценностных ориентиров самого работника, осознание собственных возможностей генерировать новые идеи, уровня инновационной свободы и системы мотивации новаторства на предприятии.

Формирование кадров инновационного типа и создание на предприятии условий для их профессионального развития усилит новаторскую составляющую деятельности предприятия, повысит эффективность его бизнес-процессов и обеспечит устойчивые конкурентные преимущества на рынке. Для системы повышения эффективности управления человеческим капиталом на предприятии следует разработать стандарты соответствия работника занимаемой должности. В случае, если специалист в соответствии со стандартами не отвечает занимаемой должности, он самостоятельно выбирает пути профессионального роста и чётко придерживается их.

Решением проблемы формирования эффективной системы управления человеческим капиталом предприятия является проведение своевременной качественной и полной его оценки и разработка рекомендаций по его расширенному воспроизводству на инновационной основе. В целом, необходимо отметить, что управление человеческим капиталом предприятия будет эффективным только в том случае, когда все элементы системы управления будут согласованы между собой и подчинены миссии функционирования, направленной на инновационное развитие.

Формирование человеческого капитала начинается задолго до начала трудовой деятельности человека и продолжается значительный промежуток времени; в процессе формирования человеческого капитала возникает значительная часть препятствий, преодоление или избежание которых позволит предприятию повысить свои конкурентные позиции и прибыль; формирования и использования человеческого капитала в современных условиях функционирования предприятия невозможно без инвестиций, выступающих движущей силой для получения высококвалифицированного человеческого капитала, который соответствует современным требованиям развития экономики; без чётко сформированного механизма и политики управления человеческим капиталом почти невозможно достичь значительных успехов и результатов деятельности предприятия.

Направлениями совершенствования управления человеческим капиталом на предприятиях являются:

- разработка программ развития персонала;
- осуществление повышения квалификации кадров;
- усиления мотивации персонала;
- планирования переподготовки персонала;
- усовершенствования кадровой политики;
- обеспечение достаточным объёмом информационного обеспечения для развития персонала;
- улучшение климата в коллективе, улучшение социально-трудовых отношений;
- совершенствование условий труда, проживания и отдыха персонала.

Для презентации человеческого капитала предприятий и большей заинтересованности инвесторов необходимо разработать такие формы финансовой отчётности, которые могли бы

отражать имеющуюся стоимость человеческого капитала, кроме того, такая отчетность должна содержать не только стоимостные, но и натуральные показатели.

Эффективное управление человеческим капиталом на предприятиях возможно в следующих случаях: при условии, если будет разработан и утверждён бизнес-план, предусматривающий высвобождение избыточной рабочей силы и сохранение качественного человеческого капитала, ценного для предприятия; при условии, если предприятие разработает, внедрит в действие стратегию развития предприятия, в котором главное место должно быть отведено стратегии развития человеческого капитала, и приобщит к реализации надёжных партнёров по бизнесу (инвесторов).

Выводы. Мировая наука и историческая практика уделяют приоритетное влияние человеческому капиталу, понимая, что он является главным ресурсом и основной движущей силой социально-экономического развития общества. В данных условиях человеческому капиталу как фактору инновационного развития недостаточно уделено внимания. Основной акцент ставится на развитии инновационной инфраструктуры, на формировании эффективных институтов и повышении эффективности национальной инновационной системы. Такой «технический» подход к проблемам экономики и недооценка роли человеческого капитала не способны обеспечить структурные сдвиги, которые необходимы для стабильного развития экономики и перехода к инновационному развитию. Переход к инновационному развитию означает, что инновации должны охватывать не только создание новых технологий, их внедрение в производство, продвижение продукции на рынки, адекватную коммуникационную структуру, но и, собственно, «инновационное» отношение к человеку.

Инновационным называется такое развитие современного общества, основой которого ставится интеллектуальный капитал, который определяет конкурентоспособность экономической системы и определяющее задание управления национальной экономикой. Человеческий капитал выступает источником инновационного развития предприятия, определяя интенсивность процессов воспроизводства его интеллектуального потенциала и достижения поставленных стратегических целей. Именно поэтому человеческие ресурсы прекращают быть только производственными факторами, а приобретают ценности, которые могут формировать и приумножать доход предприятия.

Эффективность использования человеческого капитала в инновационной деятельности зависит от ценностных ориентиров самого сотрудника, осознания собственных возможностей генерировать новые идеи, уровня инновационной свободы и системы мотивации новаторства на предприятии. Необходимо оптимально совмещать стимулы материального характера, которые предусматривают выплату адекватного вознаграждения по затраченным усилиям и удовлетворения специалиста от участия в инновационном процессе.

Список использованных источников

1. Грiшнова О. А. Людський капiтал: формування в системi освiти i професiйної пiдготовки / О. А. Грiшнова. – К.: Знання, КОО, 2001. – 524 с.
2. Петти У. Экономические и статистические работы / У. Петти. – М., 1940. – 184с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М., 1962. – 83 с.
4. Schultz T. Economic Value of Education N. Y., 1963. – P. 41-44.
5. Shultz T. Human capital in the international Encyclopedia of the Social Sciences / T. Shultz. – NY., 1968. – Vol. 6.
6. Ревуцкая Л. Е. Управление человеческим капиталом: цели, методы, результаты / Л. Е. Ревуцкая. – Вісник Дніпропетровського університету, 2012. – С. 48-52.
7. Becker G. S. Human Capital / G. S. Becker. – NY.: Columbia University Press, 1964.
8. Наумова О. О. Вдосконалення мотивації інноваційної діяльності персоналу / О. О. Наумова // Вісник НТУ «ХП». – 2010. – Вип. 7. – С. 149-158.
9. Толмачова О. В. Мотивація інноваційної активності кадрової складової інноваційного потенціалу / О. В. Толмачова, Є. А. Бельтюков // Економічні інновації. – 2013. – Випуск. 52. – С. 191-197.
10. Фіщенко О. М. Формування механізму мотивації інноваційної діяльності підприємства / О. М. Фіщенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3(7). – С. 84-92.

УДК 001.895

НОВАЦИИ И ИННОВАЦИИ: ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ, КЛАССИФИКАЦИИ И ОЦЕНКЕ

БЕЛЕНЦОВ В. Н.,**д. э. н., проф. Донецкого государственного университета управления (ДонГУУ),****БРАДУЛ С. В.,****к. э. н., доц. ДонГУУ**

Уточнено зміст понять новації та інновації. Розроблено системний підхід до класифікації інновацій у всіх сферах суспільства. Обґрунтовано, що появлення інновацій є прогресивним й закономірним процесом, а попит на них залежить від рівня розвитку суспільної системи. Запропоновано метод і виконано оцінку впливу всіх видів інновацій на розвиток суспільної системи.

Ключові слова: новація; інновація; системний підхід; класифікація; закономірність; прогрес; розвиток суспільної системи; метод оцінки.

Уточнено содержание понятий новации и инновации. Разработан системный подход к классификации инноваций во всех сферах общества. Обосновано, что появление инноваций является прогрессивным и закономерным процессом, а спрос на них зависит от уровня развития общественной системы. Предложен метод и выполнена оценка влияния всех видов инноваций на развитие общественной системы.

Ключевые слова: новація; інновація; системний підхід; класифікація; закономірність; прогрес; розвиток общественной системы; метод оцінки.

Clarification the concepts of novation and innovation. Develop a systematic approach to the classification of innovations in all spheres of society. It is proved that the emergence of innovation is a progressive and logical process and the demand for them depends on the level of development of the social system. A method and estimated the influence of all kinds of innovation in the development of the social system.

Keywords: innovation; innovation; systemic approach; classification; pattern; progress; development of the social system; the method of assessment.

Постановка проблеми. Сегодня в научных публикациях широко используются термины «новация», «инновация», «новшество» и «нововведение». В зарубежных изданиях ограничиваются двумя понятиями – *novation* (новация, новшество) и *innovation* (инновация, нововведение). При этом существует множество толкований их содержания. Ещё больше существует классификаций инноваций, а методы их оценки вообще сводятся к оценке эффективности от реализации

Анализ исследований и публикаций последних лет. Как правило, новацию связывают с нечто новым, а инновацию – с процессом внедрения или уже внедрённого нечто нового [1]. При классификации инноваций одни авторы ограничиваются технократическим подходом в сфере производства, другие расширяют его на непроектируемую сферу, а третьи рассматривают инновации вообще во всех сферах деятельности человека, ограничиваясь выделением отдельных систем общества [1; 2].

Технократический подход к толкованию и классификации инноваций базируется на определении их содержания в теории экономического развития Й. Шумпетера. Поэтому соответствующие определения и классификации сужены до пределов экономической системы, состоящей из разнообразных подсистем и элементов, в том числе и технических. Но экономическая система диалектически связана с другими системными образованиями в обществе, которые также подвержены воздействию соответствующих инноваций. Тогда, что такое инновации, как их классифицировать и оценивать?

Цель статьи – уточнить содержание понятий новации и инновации, разработать системный подход к классификации инноваций и метод оценки их влияния на развитие общественной системы.

Изложение основного материала. Безусловно, новация является результатом интеллектуальной деятельности людей, обусловленной закономерным развитием общественной системы. Этот результат может быть принципиально новым (открытие, изобретение и т. п.) или известным, который был улучшен. Очевидно, адаптацию известной новации для конкретной системы также следует рассматривать как новацию. Например, адаптация новых для предприятия, но уже используемых в практике каких-либо технологий и техники требует определённых интеллектуальных усилий персонала. Существует мнение, что по отношению к инновации, которая рассматривается как введение нечто нового в систему извне, новацией является внутрисистемное нововведение [3].

Такой подход вызывает определённые сомнения, поскольку новация может быть реализованной или нереализованной. Не секрет, что многие изобретения в сфере энергетики скупаются мировыми энергетическими компаниями и ложатся под «сукно» в качестве страховки, пока нет угрозы их бизнесу. То есть нереализованная новация является «полуфабрикатом», с помощью которого можно внести определённые изменения в систему. Она становится инновацией только в случае её реализации как извне, так и внутри системы.

Использование предложенного подхода также вызывает путаницу в определении понятий инновации и новации в силу незамкнутости общественных систем. Например, если рассматривать отрасль как подсистему национальной экономической системы, то для них отраслевые нововведения являются новациями. Если рассматривать нововведения в отрасль со стороны национальной экономики, то тогда, по логике автора [3], эти же нововведения становятся инновациями. То есть появляется относительность определения этих понятий, что, как и синонимичность, не желательны в науке. Наверное, с учётом существующих подходов к трактовке этих понятий более целесообразно дать следующие определения.

Новация – это принципиально новый или улучшенный, или адаптированный к применению в других условиях известный результат интеллектуальной деятельности одного человека или группы людей. *Инновация* – это реализованная в определённой системе общества новация.

Парсонс Т. выделял следующие подсистемы:

- социетальная подсистема как совокупность норм поведения, служащих для интеграции людей и коллективов в общество;
- культурная подсистема сохранения и воспроизводства образца, состоящая из совокупности ценностей и служащая для воспроизводства людьми образца типичного социального поведения;
- политическая подсистема, служащая для постановки и достижения целей социетальной подсистемой;
- экономическая (адаптивная) подсистема, включающая в себя совокупность ролей людей взаимодействия с материальным миром [4].

Но Т. Парсонс недооценивал роль конфликтов, он их исключал. Между тем в силу диалектики отношений между структурными подсистемами конфликт интересов в обществе присутствует постоянно. Конфликты постоянно меняются и трансформируются, но в любом случае диалектически связаны между собой в силу объективности существования противоречий, являющихся движущей силой развития общества. Если нет конфликтов в экономической, политической, социальной и духовной сфере, где происходит столкновение интересов, ценностей, взглядов и целей социальных субъектов и их образований, то нет и развития общества. Этот диалектический процесс как в природе, так и в обществе является предметом марксистской философии.

К. Маркс выделял базисную и надстроечную подсистему: «совокупность... производственных отношений составляет экономическую структуру общества, реальный базис, на котором возвышается юридическая и политическая надстройка и которому соответствуют определённые формы общественного сознания» [5, с. 7]. Его понимание строения общества было развито В. Барулиным, который выделил в обществе четыре основных сферы-органа: материально-производственная сфера (экономика); социальная (народ, экономические классы,

нации); политическая (государство, партии, профсоюзы); духовная (обыденное сознание, общественная психология, идеология, формы общественного сознания и т. д.) [6].

С этой точки зрения структуру общества обобщённо можно представить в виде совокупности экономической, социальной, политической и духовной систем. Очевидно, они и должны служить изначальными критериями классификации новаций и инноваций в обществе. При дальнейшей детализации и разделении этих систем на подсистемы и их элементы вполне логичны соответствующие критерии более высоких уровней

Сложилось мнение, что новация или инновация обязательно приносят положительный эффект, но в силу диалектики отношений между системными образованиями и их структурными элементами в общественной системе возникают определённые противоречия. Это приводит к относительности понятий положительного и негативного эффекта. Например, в экономической системе стремление получить максимально возможную прибыль зачастую приводит к снижению социальной эффективности общества в результате конфликта интересов между различными индивидуумами или определёнными группами индивидуумов (прослойки, классы, сословия, нации, народы и т. п.).

С марксистской точки зрения главный конфликт возникает между собственниками капитала и наёмными работниками вследствие действия основного противоречия – между общественным характером производства и частнокапиталистическим присвоением его результатов (противоречие между трудом и капиталом). Это противоречие частично разрешается за счёт полезных новаций и инноваций, например, путём внедрения прогрессивных форм оплаты и организации труда, новых технологий, изменения структуры собственности (приватизация, национализация или появление новой формы собственности) и т. п.; в политической системе – в результате появления партий и объединений трудящихся, отстаивающих их интересы, в социальной – путём улучшения социальных стандартов, в духовной – повышением культуры разрешения конфликтов.

Наряду с полезными существуют бесполезные и негативные инновации. Известны попытки разработчиков теории «народного капитализма» наделить наёмных работников в США правом участия в распределении прибыли путём акционирования, но они провалились. В конечном итоге, акции перешли в собственность крупных владельцев основного капитала, то есть налицо бесполезная инновация. Особенно много таких инноваций в области техники, которые регулярно публикуются в сети Internet.

Во Франции попытка насильно заставить владельцев основного капитала делиться долей прибыли с наёмными работниками привела к искусственному занижению прибыли и сокращению налоговых отчислений в бюджет. После распада СССР, «внедрив в неподготовленную систему приватизацию и свободу рынка, получили именно то, что и должны были получить: «прихватизацию», реприватизацию, анархию» [3, с. 78]. Очевидно, в этих случаях имели место негативные инновации. В духовной системе к таким инновациям, например, можно отнести психологические методы манипуляции сознанием человека и общества, в политической – навязывание извне «цветных» революций, в социальной – повышение пенсионного возраста до уровня средней продолжительности жизни.

В экономической системе инновации зачастую оцениваются по доле реализованной инновационной продукции в объёме промышленной и объёму выполненных научно-технических работ в структуре ВВП. Если использовать эти показатели для оценки, например, экономики Украины, то на протяжении 2000-2013 гг. доля реализованной инновационной продукции в объёме промышленной упала с 9,4 до 3,3 %, а объём выполненных научно-технических работ в структуре ВВП сократился с 1,16 до 0,81 % [7]. Но такие оценки некорректны, поскольку не учитывают импорт инновационной продукции и готовых научно-технических работ. Между тем именно это в послевоенной Японии способствовало бурному росту экономики. В Украине же импортируется только инновационная продукция, большей частью – конечного потребления (быттехника, автомобили и т. п.). Кроме того, последние события в стране позволяют говорить о внешних инновациях и в других системах общества.

Таким образом, *изначально следует различать внешние и внутренние инновации в экономической, социальной, политической и в духовной сферах, которые с точки зрения критерия эффективности могут быть полезными, бесполезными и негативными.*

С точки зрения философских категорий «базис» и «надстройка» экономическая система является базисной, а социальная, политическая и духовная – надстроечными системами.

Уровень развития общественной системы определяет её базис – экономическая система, где, в свою очередь, базисной является институциональная система собственности, в первую очередь, на средства производства. Процесс развития экономической системы может быть разным. В результате количественно-качественного накопления ресурсов и влияния НТП происходит экономический рост, который является составляющей процесса экономического развития как следствие развития технологического способа производства в рамках определённого типа экономики. Её переходу в принципиально новое качество способствует социализация институциональной системы собственности, что свойственно процессу развития экономики. Переход от экономического роста к экономическому развитию и далее – к развитию экономики характеризует прогрессивность развития общественной системы [8].

Прогрессивное развитие общественной системы – явление закономерное. Например, закономерное появление частной собственности привело к формированию иной, более прогрессивной системы общественных отношений и бурному росту НТП как следствие реализации полезных новаций. Вместе с тем процессу развития свойственно появление бесполезных и негативных новаций. Если первые относительно нейтральны, то негативные новации одновременно и препятствуют, и способствуют прогрессивному развитию общества, вследствие диалектики отношений базисной и надстроечных систем общества.

Так, формирование олигархической системы – явление закономерное вследствие действия закона накопления капитала и последующей концентрации в результате конкуренции в руках узкого круга лиц. Такая система в определённой мере препятствует реализации полезных и способствует росту бесполезных, а зачастую и негативных новаций. Вместе с тем в её недрах уже зарождаются новые, более прогрессивные формы общественных отношений.

Яркий пример тому – сегодняшняя Украина с экономикой олигархического типа. Таким образом, *появление инноваций закономерно, спрос на них зависит от уровня развития общественной системы, а инновационный процесс носит прогрессивный характер.*

На основании вышеизложенного может сложиться впечатление, что инновационным процессом управлять невозможно, но это не так. Здесь следует привести мнение Г.К. Губерной, которая, критикуя «сегодняшнее упоение инновациями», считает, что «избыточная подвижность, обусловленная резкими инновациями, таит в себе опасность разрушения, гибели системы». ... «Максимальной осторожности требуют политические инновации, инновации в социально-экономической системе страны, поскольку их последствия (и процесс внедрения) затрагивают всех без исключения и прямо или опосредованно, одномоментно или постепенно сказываются на глобальных процессах» [3, с. 79, 80]. То есть вопрос в следующем: в какой мере и в какой системе общества (экономической, социальной, политической, духовной), на каком уровне и каким образом? При этом возникает проблема оценки инноваций.

Существующие подходы более или менее позволяют оценить только полезные инновации и только в экономической системе, но как оценить всю совокупность видов инноваций не только в данной, но и в общественной системе? Здесь возникает проблема оценки показателей, характеризующих политические, социальные и духовные инновации. Например, если для оценки образованности использовать показатели удельного веса населения с разным уровнем образования и количества защищённых диссертаций, то, наверное, Украина опережает многие развитые страны мира. Но они не отражают их качественный уровень. Скорее всего, в этом случае следует ориентироваться на какой-то единый показатель, количественно и качественно характеризующий влияние инноваций на развитие общественной системы.

Получить единый показатель можно несколькими путями. Например, интегральным методом, но здесь возникает проблема оценки политических, социальных и духовных инноваций, которые можно в лучшем случае разделить на: полезные, бесполезные и негативные. К тому же, как определить их значимость? Проблему можно решить, если рассматривать соответствующие системы общества с точки зрения диалектической взаимосвязи философских категорий «базис» и «надстройка». В конечном итоге все инновации в общественной системе качественно проявляются в количественных показателях развития базисной экономической системы.

В мировой практике для оценки развития стран используется обобщённый показатель «ВНД на душу населения». В статистике Всемирного Банка в зависимости от его значения различают страны с низким, ниже среднего, средним, выше среднего и высоким уровнем доходности. Например, в 2012 г. Россия относилась к странам с высоким уровнем доходности

(12740 дол. США на душу населения); Украина имела доходность ниже среднего уровня (3640 дол. США на душу населения); США и страны ЕЭС – высокий уровень доходности (51920 и 35215 дол. США на душу населения, соответственно) [9].

Такой показатель является обобщающим и количественно характеризует уровень развития страны, но не позволяет выделить качественную составляющую в результате действия всех видов инноваций. Определить её можно только путём экономико-математического моделирования в силу большого количества проявлений всех видов инноваций, многие из которых оценить количественно невозможно.

Сегодня существует довольно широкий набор экономико-математических моделей, описывающих развитие экономической системы. Если рассматривать развитие на макроуровне, то для оценки инноваций подходит производственная функция (ПФ), описывающая не только взаимосвязь между выпуском продукции (V), капиталом (K) и трудом (L), но и влияние НТП на рост ВВП путём ввода в ПФ ($V = F(K, L; t)$) зависимости регрессионного остатка от времени $A(t)$. Существует множество производственных функций, но в любом случае количество используемых факторных показателей ограничено. К тому же между капиталом (K) и трудом (L) трудно проследить закономерную взаимосвязь во времени.

В мировой экономике закономерным является рост ВНД на душу населения, стремление дефлятора ВВП к минимальному уровню и снижение доли сельского хозяйства и промышленности при росте удельного веса сферы услуг в структуре производства ВВП как следствие насыщения материальных потребностей в результате количественного накопления ресурсов [10]. На основании этого в работе [10] зависимость регрессионного остатка от времени $A(t)$ предложено учитывать в функции:

$$Z = f(y_1, y_2, y_3, D, t) \quad (1)$$

где Z – ВНД на душу населения, D – дефлятор ВВП, y_1, y_2, y_3 , – удельный вес сельского хозяйства, промышленности и сферы услуг в отраслевой структуре ВВП, соответственно.

Показатель, характеризующий качественную составляющую процесса развития экономической системы, в работе [10] предложено называть индикатором качества развития ($ИКР = Z / f(y_1, y_2, y_3, D)$). В данном случае количество факторных показателей гораздо больше, при этом учитываются временные и закономерные взаимосвязи между доходностью страны, отраслевой структурой производства, инфляцией во времени как обобщающими результатами взаимодействия всех сфер общественной системы. Очевидно, использовать показатель ИКР для оценки влияния инноваций на развитие общественной системы более предпочтительно, чем показатель НТП в ПФ.

По статистическим данным Мирового банка [9], построена эконометрическая модель (результаты стандартной процедуры оценки её достоверности удовлетворительны), на основании которой формализован показатель ИКР (1). С использованием данных Всемирного Банка сделаны расчёты и построены графики для экономических систем США, Европейского Союза (ЕС), России и Украины на интервале 1998-2012 гг.¹ (рис. 1).

$$ИКР = e^{0,057t} = \ln \frac{Z}{2,9096 \cdot 10^{-25} y_1^{-3,3955} y_2^{-23,9931} y_3^{-61,1485} D^{0,0647}} \quad (1)$$

Полученные результаты подтверждают прогрессивную закономерность влияния инноваций на качество развития мировой экономики в целом. При этом влияние инноваций на качество развития в США ниже, чем в ЕЭС, где значение показателя выше среднемирового уровня. От США незначительно отстаёт Россия. Гораздо ниже значение показателя в Украине. При этом в России и Украине существует тенденция его повышения на фоне снижения в ЕЭС и стагнации в США.

¹ Размер выборки ограничен наличием данных Всемирного Банка и временем окончания системного кризиса в России и Украине

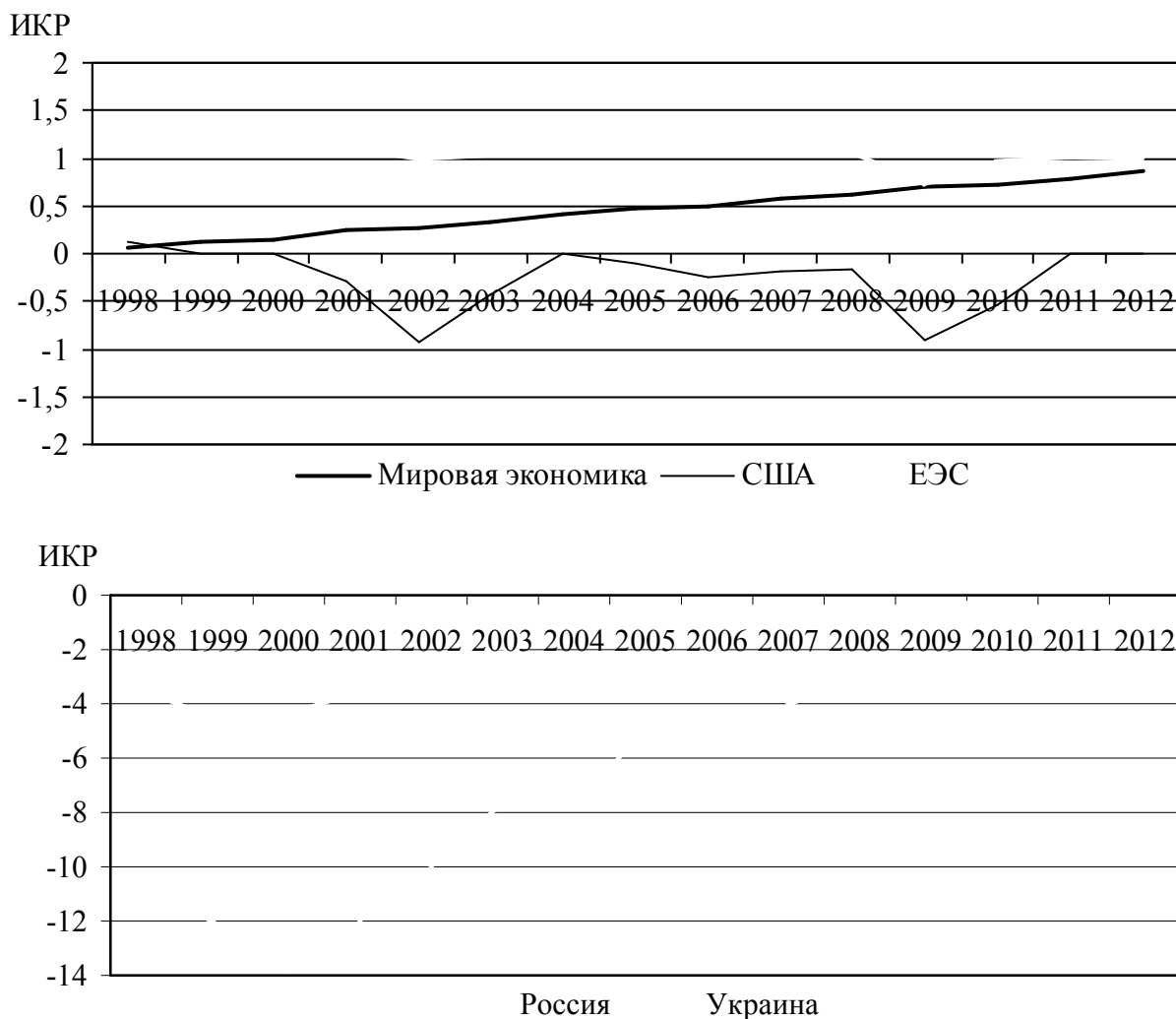

Рис. 1. Динамика ИКР мировой экономики, США, ЕЭС, России и Украины (графики построены с использованием данных [9])

Следует отметить, что последний экономический кризис в 2008-2009 гг., в отличие от ЕЭС и США, практически не отразился на качестве развития общественных систем России и Украины (рис. 1). Возможно, это и объясняет произошедшие события в Украине и сегодняшнюю политику США и ЕЭС по отношению к России.

Выводы и предложения. Следует различать понятия «новация» и «инновация». Инновация – это реализованная в определённой системе общества новация как принципиально новый или улучшенный, или адаптированный к применению в других условиях известный результат интеллектуальной деятельности одного человека или группы людей. Существующие классификации инноваций, как правило, привязывают к экономической системе общества. Но в общественной системе она является базисной. По отношению к ней надстроечными выступают социальная, политическая и духовная системы. Поэтому изначально следует различать экономические, социальные, политические и инновации в духовной сфере общества, где по критерию относительности они могут быть внешними и внутренними, а по критерию эффективности – полезными, бесполезными и негативными.

Процесс появления инноваций закономерен и прогрессивен. Спрос на них зависит от уровня развития общественной системы. При этом в силу большого количества проявлений всех видов инноваций, многие из которых определить количественно невозможно, оценить их совокупное воздействие на развитие общественной системы можно только путём экономико-математического моделирования. Все виды инноваций в общественной системе качественно проявляются в количественных показателях развития базисной экономической системы. Для оценки их влияния на развитие общественной системы целесообразно использовать индикатор

качества развития, базирующийся на регрессионном анализе и эконометрической формализации закономерных тенденций развития мировой экономики на современном этапе. Результаты расчёта индикатора качества развития подтверждают прогрессивность инновационного развития мировой общественной системы и дают дополнительное объяснение политики США и ЕЭС по отношению к России и Украине.

Список использованных источников

1. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / Н. В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
2. Иванов В. А. Сущность, классификация инноваций и их специфика в аграрном секторе / В. А. Иванов // Вестник научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского госуниверситета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.syktu.ru/ vestnik/2007/2007-1/3.htm>
3. Губерная Г. К. Блеск и нищета инноваций / Г. К. Губерная // Економіка пром-сті. – 2007. – № 4. – С. 77-84.
4. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
5. Маркс К. К критике политической экономии. Предисловие / К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. – 2-е изд. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1959. – Т. 13. – С. 5-9.
6. Барулин В. С. Диалектика сфер общественной жизни / В. С. Барулин. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 230 с.
7. Статистична інформація. Наука, технології та інновації / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Беленцов В. М. Методологія формування оптимальної структури власності як основи економічного розвитку України: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / В. М. Беленцов; Донец. держ. ун-т управління. – Донецьк, 2009. – 434 с.
9. World Development Indicators [Електронний ресурс] / The World bank. – Режим доступа: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx? source= world-development-indicators>
10. Беленцов В. Н. Метод оценки качества развития стран / В. Н. Беленцов // Экономика и прогнозирование. – 2011. – № 3. – С. 114-126.

УДК 657: 330.534

СОЦИАЛЬНЫЙ УЧЁТ И НЕФИНАНСОВАЯ ОТЧЁТНОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТЫ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

ЕВСЕЕНКО В. А.,
к. э. н., доц. каф. учёта и аудита
Донецкого государственного
университета управления

У статті розглянуто функціональне призначення соціального обліку, визначено його місце в системі бухгалтерського обліку підприємств, а також досліджені головні напрямки розвитку теорії та практики соціального обліку та нефінансової звітності як інструментів реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: соціальний облік; нефінансова звітність; соціальна відповідальність; соціально-орієнтована ринкова економіка.

В статье рассмотрено функциональное назначение социального учёта, определено его место в системе бухгалтерского учёта предприятий, а также

исследованы главные направления развития теории и практики социального учёта и нефинансовой отчётности как инструментов реализации социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: *социальный учёт; нефинансовая отчётность; социальная ответственность; социально-ориентированная рыночная экономика.*

The article deals with the functional purpose of social accounting, to determine its place in the accounting system of enterprises and studied the main directions of development of the theory and practice of social accounting and non-financial reporting as tools for the implementation of corporate social responsibility.

Keywords: *social accounting; reporting non-financial; social responsibility; social market economy.*

Постановка проблемы. Учёт социальных факторов как внутри предприятия, так и за его пределами, соблюдение этических норм и охрана окружающей среды являются одними из основных вопросов, которые возникают перед современными предприятиями. Для них эти цели и задачи являются не менее важными и актуальными, чем финансовые значения, поскольку показатели социальной ответственности способны так же влиять на стоимость бизнеса, как и стандартные величины экономического роста. Для достижения этих целей структура управления предприятий должна учитывать необходимость получения оперативной и достоверной информации о влиянии предприятия на различные стороны жизни общества, и эффективными инструментами в данном случае выступают социальный учёт и нефинансовая отчётность.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию вопросов социально-ориентированного учёта и отчётности посвящены работы таких учёных, как: Т.А. Бутинец [1], И.В. Жиглей [2; 3], С.А. Левицкая [4], С.Н. Петренко [5; 6], М.С. Пушкарёв [7] и др. Однако, несмотря на научные исследования по этой тематике, остаётся значительное количество нерассмотренных вопросов теоретического и методологического характера по внедрению социально-ориентированного учёта и соответствующих форм отчётности в практику отечественных предприятий.

Актуальность. Современное развитие социально-ориентированной экономики, поиск новых подходов к ведению бизнеса и методов принятия управленческих решений характеризуются существенными изменениями в социальной и экономической сферах деятельности предприятий. Распространяется деятельность предприятий, направленная на снижение социального напряжения, улучшение качества жизни населения, защиту окружающей среды. В таких условиях ведение бухгалтерского учёта, который учитывал бы не только финансовые результаты деятельности предприятий, но и социальные, обеспечивал бы достоверной и полной информацией, является крайне необходимым.

Цель статьи. Исследование сущности и определение основных направлений развития социального учёта и нефинансовой отчётности как инструментов реализации социальной ответственности бизнеса в системе бухгалтерского учёта предприятий.

Изложение основного материала исследования. Изменение подхода к целям хозяйствования привело к тому, что получение прибыли и постоянное стремление к её увеличению перестало быть единственной целью деятельности предприятий. Равнозначным заданием становится достижение социальной цели. И эти два направления деятельности нередко вступают между собой в конфликт, который возникает из-за несовершенства функционирования механизма так называемой совершенной конкуренции. Согласования этих целей можно достичь при условии сочетания принципов рыночной экономики и социальной направленности, которая воплощена в концепции социально-ориентированной рыночной экономики (рис. 1). Экономика может приобретать характер социально-ориентированной при условии отображения полной и достоверной информации о деятельности каждого субъекта хозяйствования.

Учёные, исследуя в комплексе развитие социально-экономических условий и бухгалтерского учёта, доказывают взаимозависимость и взаимообусловленность этих процессов [2; 4; 5]. Учитывая открытость конечной информации, сформированной в системе бухгалтерского учёта, и при условии, что бухгалтерский учёт субъектов хозяйствования функционирует в обществе, нацеленном на улучшение уровня жизни каждого, субъекты

хозяйствования, отчётность которых отражает низкий уровень их социальной ответственности, будут менее конкурентоспособными в условиях социально-ориентированной рыночной экономики

Рис. 1. Основные черты социально-ориентированной рыночной экономики [3, с. 66]

Это приведёт к пересмотру деятельности и выявлению перспектив, одной из которых является совершенствование собственной социальной политики, увеличение текущих расходов на социальные мероприятия внутри и/или вне предприятия [9]. Бухгалтерский учёт при условии его правильной организации способен отражать те общественные отношения, которые находятся на пересечении социальных и экономических (рис. 2). Бухгалтерский учёт относится к тем наукам, результат деятельности которых существенно зависит от человеческого фактора: от жизненных интересов, стремлений, интеллектуальных способностей и профессиональных навыков, черт характера, системы ценностей и уровня культуры.

Управленческие решения, принятые на основе информации, сформированной в системе недостоверного учёта, влияют как на процесс хозяйствования внутри субъекта, так и на внешнее окружение, нарушая интересы общества, что негативно влияет на будущее предприятия и его собственников [1]. Появившись в середине XX в., исследование такого понятия, как «социальный учёт», не теряет своей актуальности и сегодня. Наоборот, за последние 40 лет масштаб изучения социального учёта значительно расширился [7]. Социальный учёт как систему, которая усиливает связи с заинтересованными пользователями и в целях повышения понимания и совершенствования социального влияния субъектов хозяйствования, начал развивать в Великобритании Фонд Новой Экономики (New Economics Foundation, NEF).

NEF способствовал внедрению положений социального бухгалтерского учёта и, на реальных примерах осуществляя проверки различных компаний, продемонстрировал, что такой подход даёт возможность компаниям управлять более эффективно.

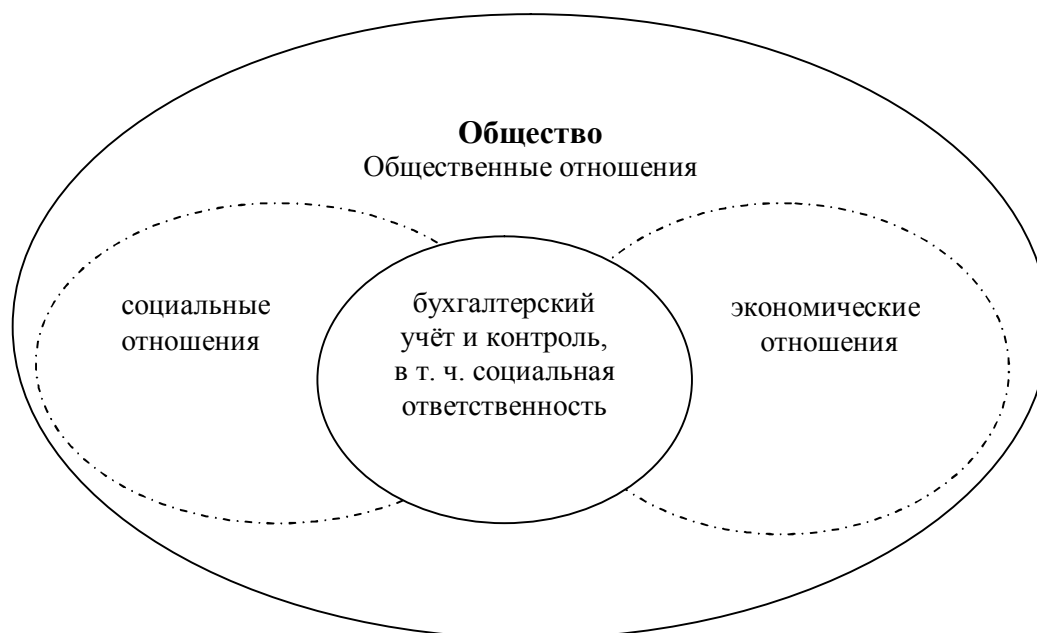

Рис. 2. Место бухгалтерского учёта и контроля в системе общественных отношений [3, с. 68]

NEF способствовал созданию в 1996 г. Института Социальной и Этической Ответственности (The Institute of Social and Ethical Accountability, ISEA), который стал одной из ведущих международных профессиональных организаций, которая распространяет идеи повышения социальной ответственности и этичного поведения деловых кругов и некоммерческих организаций. ISEA разрабатывает стандарты и процедуры аккредитации для профессиональных бухгалтеров и аудиторов именно с учётом вышеупомянутых вопросов. В 1999 г. был выпущен первый стандарт социальной ответственности ISEA – The Accountability standard 1000 (AA1000) [3, с. 72].

В 1996 г. также был принят стандарт The Global Reporting Initiative (GRI), который сформулировал универсальный подход к отчётности по устойчивому развитию предприятий. В нём приведены показатели, которые отражают социальную и экологическую политику предприятий. Этот стандарт до сих пор широко используется корпорациями, ассоциациями, ООН и другими международными государственными и негосударственными организациями [10]. Внедрение стандартов социального учёта и отчётности привело к постепенному увеличению количества компаний, которые составляют и публикуют результаты своей деятельности в виде социального отчёта. И теперь социальный бухгалтерский учёт является широко распространённой практикой среди крупных компаний.

В ряде стран, в частности, в Дании, Нидерландах, Австралии и Корее, действует законодательство об обязательном предоставлении экологических отчётов. Страны ООН также были привлечены к адаптации практики социального и экологического бухгалтерского учёта, в результате чего в 2000 г. был разработан свод девяти принципов корпоративной практики и социальной политики корпораций – United Nations Global Compact, а в 2002 г. – процедуры и принципы управленческого учёта в части вопросов, касающихся охраны окружающей среды – Environmental Management Accounting Procedures and Principles [3; 10].

Отечественный опыт ведения социального бухгалтерского учёта и составления социальной отчётности практически отсутствует. В практике украинских предприятий и финансово-кредитных учреждений социальные отчёты являются необычным явлением (первый социальный отчёт был составлен кредитным союзом «Первое Кредитное Общество» в 2006 г.) [3, с. 72], но глобализационные и интеграционные процессы приводят ко всё большей необходимости их внедрения. Публикация социальных отчётов заставляет задуматься над ролью, которую субъекты хозяйствования могут играть в общественной и хозяйственной жизни. Либо это чисто техническая операция со стороны субъектов хозяйствования, которые ищут новые способы общественной легитимизации, своеобразная стратегия, либо, наоборот,

она отражает серьёзные изменения, которые непосредственно связаны с философией функционирования современного бизнеса [9].

Как показывает опыт устойчивого развития, распространение практики социальной ответственности в глобальном мире, интеграция универсальных принципов, касающихся прав человека и его трудовых позиций, а также стандартов охраны окружающей среды и механизмов противодействия коррупции на глобальную социально-экономическую систему будет способствовать расширению круга субъектов социальной ответственности и новым достижениям в социальной сфере. Для реализации таких потенциальных возможностей нужны прозрачные глобальные схемы, которые позволят публиковать достижения и идентифицировать проблемы в области равноуровневой социальной ответственности. Инструментами обеспечения такой прозрачности и информированности мирового сообщества становятся социальный учёт и нефинансовая отчётность [8; 10].

Сейчас в фокусе социальной ответственности находится проблема разработки глубокой методологии и совершенных прикладных сценариев в ведении социального учёта, подготовки и обнародования нефинансовой отчётности, что позволяет задокументировать выполнение социальных задач, опосредованно или не в полной мере отражённое в системе бухгалтерского учёта. Это будет способствовать налаживанию связей с общественностью и завоеванию доверия заинтересованных сторон благодаря открытому и объективному освещению их вклада в решение экономических, социальных, экологических вопросов. В отличие от финансовой отчётности, отчётность социальная не является обязательной, её законодательная база только формируется. При этом каждая из заинтересованных сторон имеет свою мотивацию к использованию материалов социальной отчётности (табл. 1).

Таблиця 1

Мотивация отдельных заинтересованных сторон к использованию социальной отчётности [8, с. 40]

<i>Заинтересованные стороны</i>	<i>Мотивацию к использованию социальной отчётности</i>
Руководство компании и акционеры	Возможность иметь наиболее полную информацию об экономических, экологических, социальных аспектах деятельности, общественном влиянии компании. Особую ценность имеет информация о соблюдении этики бизнеса, лояльности клиентов, состоянии корпоративной культуры, удовлетворённости персонала, соблюдении законодательных требований, динамике доверия к компании со стороны институтов гражданского общества. Материалы социальной отчётности – новые возможности самоанализа и шаг на пути к дальнейшему устойчивому развитию. Наличие этой информации даёт возможность выявить риски и открыть новые возможности для развития бизнеса
Бизнес-партнёры	Возможность выяснить, является ли их партнёр надёжной организацией, соблюдает ли этические принципы ведения бизнеса, не нарушает ли прав человека в сфере непосредственного применения труда, придерживается ли международно-правовых норм, есть ли риск потерять (ухудшить) имидж из-за сотрудничества с данной организацией
Потребители	Получение информации о качестве и цене на товары и услуги, изменениях в товарной политике на перспективу, экологической результативности компании, соблюдении социально-трудовых норм на производстве. Последняя информация необходима, учитывая, что во многих странах расширяется движение ответственных потребителей, которые отказываются от потребления товаров, вследствие производства которых причинён значительный ущерб окружающей среде либо нарушены права человека

Государственные органы и органы местного самоуправления	Возможность сравнения задекларированной миссии в учредительных, других документах с реальным участием компании в решении социальных и экологических проблем региона; оценки выгод либо потерь в связи с присутствием компании на конкретной территории. Получение информации, необходимой для разработки программ социально-экономического развития и охраны окружающей среды в стране, регионе, другой территориальной единице
---	---

Обобщение нормативно-правовой базы и научных источников показало, что отражение результативности реализации принципов социальной ответственности на разных уровнях может осуществляться в экономическом, социальном, организационном измерениях. Симбиоз абсолютных и относительных показателей, приведённых за текущий год или два предыдущих года, а также на ближайшую перспективу, позволяет отразить тенденции в результативности социальной ответственности [10]. Социальная отчётность в соответствии с международными стандартами является производной от финансовой отчётности. В отечественной практике учёта и отчётности первичными являются цели учёта, а цели отчётности имеют подчинённый характер (рис. 3).

Рис. 3. Схема сравнения системы бухгалтерского и социального учёта и отчётности [8, с. 42]

Такое обстоятельство объясняется неразработанностью национальных системных подходов к учёту и контролю результатов социально ответственной деятельности.

Уровень качества отечественной социальной отчётности – результат не только частичного соответствия международным стандартам, но и национальных различий в подходах бухгалтерского учёта и отчётности по международным стандартам. Таким образом, одним из способов усиления социальной ответственности бизнеса следует признать имплементацию социального учёта в систему бухгалтерского учёта. Возникает проблема разработки

соціальної учётної політики, которая должна реализовать методологию учёта, установить требования по поводу назначения социально значимой информации и степени её достоверности.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Несмотря на то, что отечественная практика социального учёта и нефинансовой отчётности базируется на международных стандартах, она, однако, значительно уступает иностранным компаниям по качеству отчётов. Такое обстоятельство объясняется неразработанностью национальных системных подходов к учёту и контролю результатов социально ответственной деятельности. Уровень качества отечественной социальной отчётности – результат не только частичного соответствия международным стандартам, но и национальных различий в подходах бухгалтерского учёта и отчётности по международным стандартам. Реалиями современности является распространение методологии бухгалтерского учёта на социальную деятельность предприятий. Однако содержание и периодичность социального учёта и социальной отчётности определяются стратегией социального развития предприятия и не отвечают требованиям бухгалтерской отчётности. В контексте усиления социальной ответственности социальный учёт должен стать не отдельным видом учёта, а структурным элементом системы традиционного бухгалтерского учёта.

Дальнейшие исследования могут быть направлены на обоснование важности и разработку конкретных методик ведения социально ориентированного бухгалтерского учёта в контексте социализации бизнеса путём выявления взаимосвязи между социально ответственной деятельностью предприятия и его финансовыми результатами.

Список использованных источников

1. Бутинець Т. А. Розвиток науки про бухгалтерський облік і господарський контроль: забезпечення стійкості розвитку економіки України: монографія / Т. А. Бутинець, Т. В. Давидюк, І. В. Жиглей, І. В. Замула; ред.: Ф. Ф. Бутинець; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2012. – 307 с.
2. Жиглей І. В. Бухгалтерський облік соціально-відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку: монографія / І. В. Жиглей; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2010. – 495 с.
3. Жиглей І. В. Еволюція бухгалтерського обліку в контексті розвитку соціальних відносин / І. В. Жиглей // Проблеми теорії і методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний зб. наук. пр. – Житомир, 2009. – Вип. 1(13). – С. 70- 80.
4. Левицька С. О. Соціальний облік: методичний підхід та організаційне забезпечення / С. О. Левицька // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 79. – С. 255-262.
5. Петренко С. М. Формування об'єктів соціально орієнтованого обліку та розкриття інформації про них у фінансовій та соціальній звітності / С. М. Петренко, В. О. Бесарабов // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 183-192.
6. Петренко С. М. Розвиток бухгалтерського обліку у сфері соціальних відносин / С. М. Петренко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна. – 2014. – Вип. 44. – С.21-25.
7. Пушкар М. С. Сучасні проблеми розвитку системи обліку в Україні: монографія / М. С. Пушкар, Л. В. Нападовська, Я. Д. Крупка, В. З. Семанюк, Р. В. Романів; Тернопільський нац. екон. університет. – Т.: Екон. думка, 2010. – 268 с.
8. Герасименко О. Соціальний облік та нефінансова звітність як інструменти реалізації соціальної відповідальності / О. Герасименко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2012. – № 137. – С. 39-42.
9. Петренко Н. І. Соціальне значення захисної функції бухгалтерського обліку / Н. І. Петренко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. міжнар. зб. наук. праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – Випуск 1(19). – 380 с. – С. 297-300.
10. Воробей В. Нефінансова звітність: інструмент соціально відповідального бізнесу / В. Воробей, І. Журовська // Представництво ООН в Україні / Ініціатива Глобального договору в Україні. – К.: ТОВ «Інжиніринг», 2010. – 84 с.

УДК 330.322

ПРОБЛЕМЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ И ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РИСКОВ

ЖИДЧЕНКО В. Д.,
к. э. н., проф. Донецкого государственного
университета управления (ДонГУУ),
ФУЧЕДЖИ А. И.,
препод. каф. экономики
предприятия ДонГУУ

Узагальнено статистичні дані про рівень і проблеми інвестування інноваційної діяльності, запропоновані методи оцінки інвестиційних ризиків і моделі розрахунків очікуваного доходу на активи, наведена характеристика ризику дефолту компанії.

Ключові слова: інвестиції; оцінка; інвестиційний ризик; метод САРМ; інновації.

Обобщены статистические данные об уровне и проблемах инвестирования инновационной деятельности, предложены методы оценки инвестиционных рисков и модели расчётов ожидаемого дохода на активы, приведена характеристика риска дефолта компании.

Ключевые слова: инвестиции; оценка; инвестиционный риск; метод САРМ; инновации.

The statistic information about the level and problems of the investing has been generalized; the methods of evaluation of the investment risks and models of calculating of the expecting income on the assets have been suggested; the characteristic of the risk of the company's default has been showed.

Keywords: investment; assessment; investment risk; CAPM method; innovation.

Постановка проблеми. Необходимым условием функционирования и развития экономики является эффективная инвестиционная политика. Анализируя эффективность тех или иных инвестиционных проектов, часто приходится сталкиваться с тем, что рассматриваемые при их оценке доходы относятся к будущим периодам и носят прогнозируемый характер. Инвестор подвергается риску по многим причинам, в связи с этим возникает необходимость оценки инвестиционных рисков.

Актуальность. Жизнь общества на протяжении длительного периода требует от учёных и специалистов всё новых идей и продуктов, технологий и методов организации хозяйственной деятельности – того, чего раньше не существовало, то есть инноваций, которые существенно улучшат структуру и качество производства и/или социальной сферы. В современных условиях глобальной конкуренции, развития технологий, увеличивающихся и ускоряющихся потоков информации, растущей сложности бизнеса и сокращения жизненного цикла инновационных товаров требуется разработка и реализация организационных мероприятий по обеспечению непрерывности инновационного цикла.

Цель статьи. Целью статьи является исследование основных проблем инвестирования инновационной деятельности, выбор наиболее оптимального метода расчёта инвестиционных рисков и ожидаемого дохода на активы.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам инвестиций и инноваций посвящены исследования многих отечественных и зарубежных специалистов. В частности, Н.П. Денисенко рассматривает возможности активизации инвестирования в современных условиях; проблемы регулирования инновационных процессов в условиях кризисного состояния экономики исследует Р. Нижегородцев; сравнительный анализ характеристик и потенциала современных инновационных систем приводится в работе А. Дынкина; инвестиционную оценку, инструменты и методы оценки любых активов приводит в своей работе А. Дамодаран.

Изложение основного материала исследования. Инновационными являются примерно 13-25 % промышленных и других предприятий, у которых генерируются интересные идеи, они трансформируются в хорошие продукты и делают счастливыми своих клиентов, получают прибыль. Это технопарки, технополисы, инновационные центры и бизнес-инкубаторы.

В Донецком регионе к технопаркам относились «Углемаш», «Эко-Украина», «Ресурсы Донбасса», которые создавали новые и/или усовершенствованные конкурентоспособные технологии, продукты или услуги, проводили исследования и внедряли решения производственного, административного, коммерческого или иного характера. Сейчас их деятельность практически свернута из-за военных действий, а также из-за недостатка инвестиционных ресурсов.

В последние 5 лет капитальные инвестиции в регионе стабильно увеличивались [1], в основном в материальные активы (95-98 %), за счёт собственных средств предприятий и организаций (67-78 %), кредитов банков и других займов (8-13 %), средств государственного (7-12 %) и местного (3-4 %) бюджетов, иных источников. В расчёте на одного жителя региона наибольшие объёмы инвестиций осуществлялись в гг. Кировское (22,8 тыс. грн/чел.), Красноармейск (20), Донецк (18,6) при среднем уровне по Донецкой области 7,2 тыс. грн/чел. Существенно низкий уровень инвестиций наблюдался в городах Дебальцево (0,3), Горловка (3,8), Докучаевск (2,1), Макеевка (2,8), Снежное (1,0), Торез (1,6), Харцызск (0,4), Ясиноватая (3,5).

По уровню инвестиционной активности Донецкая область занимала в Украине 3-е место, а в 2014 г. из-за политического кризиса и военных событий – лишь 22-е. По данным опроса, инвесторы предпочитают работать в регионах, где безопасно вести бизнес; особенно боятся нестабильности иностранные инвесторы. Одной из существенных причин такого положения является возрастание инвестиционных рисков, под которыми мы понимаем вероятность получить не совсем устраивающий исход инвестиционного проекта или иного экономического действия. Согласно словарю [2, с. 591], термин «рисковать» означает «подвергать себя опасности, ставить себя перед возможной неприятностью», то есть он характеризует негативное действие или состояние.

Как показывает практика хозяйствования, риск инвесторов может сопровождаться как неблагоприятным (доход ниже ожидаемого), так и благоприятным (доход выше ожидаемого) исходом [3, с. 82]. В экономико-финансовой деятельности, особенно в процессе инвестирования, часто «риском» называют опасность, а благоприятную возможность – «ожидаемым доходом».

Следует отметить, что не все инвестиции подвержены рыночному риску. Если инвестор купил казначейский вексель или облигацию сроком на один год с ожидаемой доходностью 9 %, то после завершения однолетнего периода владения данной ценной бумагой доход инвестора составит ожидаемый уровень – 9 %; здесь риск отсутствует. Но в случае приобретения акций какой-либо компании или когда инвестор покупает долю в собственном капитале фирмы, фактическая доходность чаще всего не равна ожидаемой.

Инвестор подвергается риску по многим причинам: фирма неправильно оценивает потребительский спрос на свою продукцию; конкуренты могут оказаться сильнее или слабее, чем предполагалось; банки внезапно повысили процентные ставки, и начался циклический спад производства; происходит усиление евро (доллара) относительно национальной валюты и т. п.

Большому риску подвергается и тот инвестор, который вкладывает все возможные средства в один актив, например, в покупку программного обеспечения, транспортного средства, в отдельную фирму и т. п. Снизить зависимость от такого риска может диверсификация (расширение) портфеля инвестора – покупка нескольких активов или акций нескольких компаний. Но повышение процентных ставок, даже при прочих равных условиях, приведёт к снижению стоимости большинства активов в портфеле и не устранил риска на уровне фирмы. Пояснение такого эффекта в том, что повышение процентных ставок затрагивает весь рынок инвестиций и будет действовать в одном направлении для большинства активов в портфеле.

Результат любой инвестиции может быть выражен двумя переменными: ожидаемым доходом (положительный эффект) и дисперсией (стандартным отклонением фактического дохода от ожидаемого, представляющим опасность).

Если рациональный инвестор рассматривает несколько вариантов инвестирования, характеризуемых одинаковыми показателями дисперсии, но разными величинами ожидаемого дохода, то он выберет инвестиционный проект с более высоким доходом. Практика хозяйствования утверждает, что рациональные инвесторы предпочитают проекты инвестирования, приносящие более высокие доходы (благоприятное ожидание), чем характеризуемые более высокой дисперсией (неблагоприятное ожидание).

Определение риска с помощью статистического метода – на основе дисперсии фактических доходов по отношению к ожидаемому доходу – считается наиболее практичным. Особенность данного метода заключается в том, что ожидаемые доходы и дисперсия оцениваются на основе прошлых, а не будущих доходов. Однако, по мнению учёных, этот метод является хорошим инструментом обоснования риска будущих денежных потоков. Чем выше дисперсия, тем более рискованной является инвестиция.

Для статистического анализа риска инвестиционного портфеля из двух активов «а» и «б» целесообразно использовать следующие функции ожидаемого дохода ($D_{\text{портф.}}^{\text{ож}}$) и дисперсии ($\sigma_{\text{портф.}}^2$):

$$D_{\text{портф.}} = K_a \times d_a + (1 - K_a) \times d_b, \quad (1)$$

$$\sigma_{\text{портф.}}^2 = K_a^2 \times \sigma_a^2 + (1 - K_a)^2 \times \sigma_b^2 + 2 \times K_a(1 - K_a) \times [K_{ab} \times \sigma_a \times \sigma_b], \quad (2)$$

где K_a – доля актива «а» в портфеле;

d_a – ожидаемый доход актива «а»;

d_b – ожидаемый доход актива «б»;

σ_a^2 – дисперсия доходов актива «а»;

σ_b^2 – дисперсия доходов актива «б»;

K_{ab} – коэффициент корреляции между доходами, создаваемыми активами «а» и «б».

Для измерения риска и доходности в финансовой сфере учёные [3, с. 91] предложили метод САРМ (*capital asset pricing model*), учитывающий поведение финансовых инвесторов: они предпочитают иметь узкий финансовый портфель (не более 20-15 видов акций), поскольку по мере расширения диверсификации портфеля прирост дохода становится всё меньше.

В процессе оценки финансовых активов рыночный риск охватывается одним коэффициентом *бета* (β), измеренным по отношению к рыночному портфелю. Коэффициент *бета* отражает чувствительность инвестиции к любому макроэкономическому фактору.

Ожидаемый доход на актив $E(R_i)$ представляет собой функцию безрисковой ставки (R_f) и коэффициента *бета* этого актива (β_i):

$$E(R_i) = R_f + \beta_i [E(R_m) - R_f], \quad (3)$$

где $E(R_m)$ – ожидаемая доходность на рыночный портфель.

Если два портфеля в одинаковой степени подвержены риску, но предлагают различный ожидаемый доход, то инвестор приобретёт портфель с более высоким доходом, но продаст портфель с меньшим ожидаемым доходом. Заработанная разница и есть безрисковая прибыль.

В приведённой выше модели присутствует только один фактор – рыночный портфель, создающий доходы в масштабах всего рынка. На практике действуют и другие факторы. Поэтому для оценки их влияния применяется факторный анализ, позволяющий определить самые влиятельные факторы, воздействующие на доход, измерить коэффициент *бета* каждой инвестиции относительно любого фактора и оценить фактические премии за риск, заработанные каждым фактором.

Ожидаемый доход на актив можно определить по многофакторной модели:

$$E(R) = R_f + \beta_{\text{мнн}} \times [E(R_{\text{мнн}}) - R_f] + \beta_i [E(R_i) - R_f] \dots + \beta_\delta \times [E(R_\delta) - R_f], \quad (4)$$

где $\beta_{\text{ВВП}}$ – коэффициент *бета* по отношению к изменениям в промышленном производстве;

$E (R_{\text{ВВП}})$ – ожидаемая доходность портфеля с коэффициентом *бета*, равным единице для фактора промышленного производства и равным нулю для всех других факторов;

ВВП – валовой внутренний продукт;

β_i – коэффициент *бета* по отношению к изменениям в инфляции;

$E (R_i)$ – ожидаемая доходность портфеля с коэффициентом *бета*, равным единице для фактора инфляции и равным нулю для всех других факторов.

Рассмотренные выше методы оценки риска инвестиций касались ситуаций, где эффектом инвестирования предполагаются денежные потоки, отличающиеся в будущем от ожидаемых. Но в современной практике хозяйствования распространены инвестиционные процессы, когда денежные потоки обещают в момент осуществления инвестиций (предоставление кредита, покупка корпоративной облигации и т. п.).

Здесь возникает риск дефолта, связанный с проблемами фирмы, а не рынка. Подобная ситуация появляется, когда выпускающая облигации компания в момент их выпуска указывает купоны – обещанные денежные потоки на облигацию, но на практике доходы инвестора могут оказаться меньше обещанных, то есть возникает риск дефолта из-за проблем компании.

Вообще риск дефолта возникает вследствие двух причин: неспособности фирмы создавать доходы по основному виду деятельности и наличия у неё финансовой задолженности. Если компания создаёт стабильные денежные доходы, превышающие величину финансовой задолженности, то она обладает меньшим риском дефолта, чем компании, у которых задолженность превышает размер создаваемого денежного потока. Следовательно, фирма с крупными инвестициями, производящая существенные доходы, будет иметь меньший риск дефолта, чем фирма с меньшим объёмом инвестиций. Чем стабильнее денежные потоки, тем меньше риск дефолта фирмы.

Выводы. Современное состояние инновационной деятельности в Донбассе свидетельствует о наличии проблем, которые могут быть решены при активизации инвестиционных процессов: восстановления инфраструктуры научных учреждений, стимулирования научных исследований и разработок в высших учебных заведениях и на предприятиях. С этой целью должны быть значительно увеличены объёмы инвестирования. Активность инвесторов сдерживают проблемы рисков, отсутствие научно обоснованных методик их оценки. Предложенные методы и рекомендации по рационализации инвестиционной деятельности помогут в выборе наилучшего решения.

Список использованных источников

1. Статистический ежегодник Донецкой области за 2012 год / Главное управление статистики в Донецкой обл. – Донецк, 2013. – 469 с.
2. Ожегов С.Н. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд. – М.: 1986. – 797 с.
3. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов. – 5-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 1340 с.

УДК 332:656.07

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЯК ВАЖІЛЬ ПРИСКОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

ЗАЙЦЕВА К. В.,
д. е. н., проф. кафедри економіки
підприємства Донецького інституту
залізничного транспорту (ДІЗТ),
КОЗЛОВ В. С.,
к. е. н., ст. викладач кафедри
менеджменту ДІЗТ

У статті розкрито сучасні тенденції регулювання державою зовнішньоекономічних зв'язків. Розглянуто основні засади та специфіка у міжнародних відносин. Запропоновано напрями підвищення ролі України у міжнародному територіальному поділі праці.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки; зовнішньоекономічна діяльність; державне регулювання; зовнішня торгівля; адміністративні методи; співпраця; державно-адміністративна монополія; ембарго; позитивне платіжне сальдо.

В статье раскрыты современные тенденции регулирования государством внешнеэкономических связей. Рассмотрены основные принципы и специфика в международных отношениях. Предложены направления повышения роли Украины в международном территориальном разделении труда.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи; внешнеэкономическая деятельности; государственное регулирования; внешняя торговля; административные методы; сотрудничество; государственно-административная монополия; эмбарго; положительное платёжное сальдо.

In the article the current trends in state regulation of foreign economic relations. The basic principles and specifics in international relations. Directions to enhance the role of Ukraine in the international territorial division of labor.

Keywords: foreign economic relations; foreign economic activity; government regulation; foreign trade; administrative practices; collaboration; public-administrative monopoly; the embargo; the positive balance of payment.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Питома вага активної участі України у світовій економіці досить помітна. На сьогодні за економічним потенціалом вона входить до першої шістки країн Європи вслід за такими потужними державами, як Росія, Німеччина, Франція, Італія, Велика Британія. Об'єктивно це мало б визначити істотну роль країни у міжнародному територіальному поділі праці. Постійні зміни або навпаки, інертність у виборі направленості зовнішньої політики України стають причиною зниження її частки у світовій торгівлі. Недостатньо використовуються можливості міжнародної кооперації, зовнішніх інвестицій тощо. Попри це українська продукція добре відома у багатьох країнах.

Аналіз досліджень та публікацій. Визначення проблем державного регулювання зовнішньоекономічними зв'язками не є достатньо розробленим питанням, але тема державного управління досліджувалася такими вченими, як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [2].

Ціль статті. Визначити сучасний стан та обґрунтувати шляхи розв'язання проблем державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

Основний матеріал. Проблеми підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності держави набувають на сучасному етапі виняткового значення. Це пов'язано з рядом факторів внутрішнього характеру: напрямок економіки країни на перехідному етапі до ринкової системи господарювання, яка перебуває в ситуації об'єктивної незбалансованості структури економіки та її повільної структурної перебудови; надмірною енерго- і

ресурсоемністю галузей народного господарства; низькою конкурентоспроможністю національного виробництва; поступовим занепадом науково-технічного і високотехнологічного промислового потенціалів та ін.

По-друге, це обумовлено системою зовнішніх факторів:

- надмірною залежністю економіки країни від монопольних імпортерських ринків постачання стратегічно важливих товарних позицій для життєво важливих галузей виробництва;

- високою залежністю процесу структурного та технологічного реформування економіки України від різних форм зовнішніх джерел фінансування;

- відсутністю розвинутої зовнішньоторговельної інфраструктури (інформаційної, законодавчої, маркетингової, організаційної, трейдерської, біржової, виставочної, рекламної тощо);

- зберіганням Україною статусу «торговельного аутсайдера» світовій торгівлі через відсутність повного чи асоційованого членства у Світовій організації торгівлі (СОТ), Європейському союзу (ЄС), Центральноєвропейській асоціації вільної торгівлі (ЦЕФТА) та інших торговельно-інтеграційних угрупованнях системи ГАТТ/СОТ, а через це слабкою конкурентозахищеністю зовнішньоекономічної діяльності України в умовах жорсткої конкурентної боротьби на міжнародних ринках товарів, капіталів і послуг;

- певним тиском інших країн на зовнішньоекономічну діяльність України через прямі та побічні форми різноманітних торговельних, інвестиційних торговельно-стандартних, фітосанітарних, технологічних і фінансових обмежень.

Основними видами зовнішньоекономічної діяльності є зовнішня торгівля, фінансово-кредитні операції, підприємницька діяльність, науково-технічна кооперація з іноземними підприємцями, надання їм різноманітних послуг. Ці напрями діяльності регулюються, з одного боку, державою в особі її органів, а з іншого – недержавними органами управління економікою (біржами, торговельними палатами, спілками тощо [1]) та самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі укладених між ними координаційних угод.

Міжнародні економічні відносини є однією з найбільш динамічно розвинутих сфер економічного життя. Ці зв'язки між державами мають багатовікову історію. Світовий досвід свідчить, що навіть у промислово розвинутих країнах існує об'єктивна необхідність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Держава насамперед покликана, захищати інтереси своїх виробників, вживати заходів для збільшення обсягів експорту, залучення іноземних інвестицій, збалансування платіжного балансу, валютного регулювання, і, що особливо важливо, приймати законодавчі акти, що встановлюють правила здійснення зовнішньоекономічної діяльності, і контролювати їх неухильне дотримання.

Зовнішньоекономічна діяльність стає усе більш важливим фактором розвитку національної економіки країни. Зараз немає практично жодної галузі у промислово розвинутих країнах, що не була б втягнутою у сферу зовнішньоекономічної діяльності. Адже це, за фундаментальним визначенням – діяльність господарських суб'єктів України та іноземних країн, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [2].

На всіх історичних етапах розвитку держави зовнішньоекономічна діяльність впливала на розв'язання економічних проблем на різних рівнях: національної економіки в цілому, окремих регіонів, об'єднань, підприємств. Як частина загальної економічної структури держави, зовнішньоекономічна діяльність впливає на удосконалювання внутрішньогосподарських пропорцій, розміщення і розвиток виробничих сил. Ще жодній країні не вдалося створити здорову економіку, ізолювавшись від світової системи.

Розрізняють два типи зовнішньоекономічної політики держави: фритредерство чи вільна торгівля. Політика вільної торгівлі являє собою мінімальне втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність, необмежений доступ на вітчизняні ринки іноземних товарів. Та країна, яка провадить зовнішньоекономічну діяльність, дотримується або політики вільної торгівлі, або протекціоністської політики. Перша характеризується мінімальним втручанням у процеси ЗЕД, у цьому випадку торгівля розвивається на засадах дії ринкових сил, попиту і пропозиції. Вважають, що за цих умов краще гарантовані ті вигоди, які забезпечує міжнародне економічне співробітництво. Політика протекціонізму передбачає втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність, введення різних обмежень по відношенню до зарубіжних

товарів з метою підтримки національного виробника. У разі протекціоністської політики – внутрішній ринок захищають від іноземної конкуренції за допомогою митних бар'єрів та інших економічних і політичних важелів.

Повноцінне функціонування економіки будь-якої країни не може відбуватися без розвинутої системи зовнішньоекономічних зв'язків. Включення в систему світових господарських процесів позитивно впливає на розвиток економіки країни, сприяє підвищенню технічного рівня виробництва, раціональному використанню природно-сировинних ресурсів, ліквідації дефіциту окремих товарів, а відтак і підвищенню рівня життя населення.

Основними видами зовнішньоекономічної діяльності є зовнішня торгівля, фінансово-кредитні операції, підприємництво, науково-технічна кооперація з іноземними підприємцями, надання їм різноманітних послуг. Ці напрями діяльності регулюються, з одного боку, державою в особі її органів, з іншого, недержавними органами управління економікою (біржами, торговельними палатами, спілками тощо) та самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі укладених між ними координаційних угод.

Кабінет Міністрів України визначає методи здійснення зовнішньоекономічної політики країни [2], координує діяльність міністерств та комітетів із регулювання зовнішньоекономічної діяльності, ухвалює нормативні акти з питань такої діяльності, укладає міжнародні угоди та ін. Національний банк регулює курс національної валюти, проводить розрахунки за отриманими державними кредитами та боргами, здійснює використання золотовалютного резерву країни.

У системі зовнішньоекономічних відносин держави головне місце належить торговельній діяльності. Саме зовнішня торгівля була тією початковою формою міжнародної господарської діяльності, яка стимулювала розвиток інших її видів. Міжнародна торгівля — це система економічних відносин країн, метою яких є ввезення або вивезення товарів та послуг. До товарів, що продаються та купуються на зовнішньому ринку, належать: готова продукція, сировина, напівфабрикати, а також призначені для продажу продукти інтелектуальної діяльності – патенти, ліцензії, фірмові знаки тощо. Міжнародна торгівля послугами охоплює міжнародний туризм, транспортні послуги, страхові операції, банківські, біржові та посередницькі послуги, ярмарки та ін.

Державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків – об'єктивне й необхідне в сучасних умовах, оскільки:

- підприємці в галузі зовнішньоекономічної діяльності та спеціального виробництва намагаються навмисно знизити обсяги товарообороту, щоб приховати певну його частину від оподаткування, залишити частину валютного виторгу за кордоном. Це заподіює державі збитків, бо не всі кошти від прибутку надходять до державного бюджету. Держава, таким чином, не може в повному обсязі реалізувати свої економічні функції, свою соціально-економічну політику. В торгівлі України із західними країнами різниця між обсягами, зафіксованими митницею України, й обсягами, зафіксованими західними партнерами, досягала наприкінці 90-х ХХ ст. двократного розміру;

- через обмеженість сировини та енергетичних ресурсів високі ціни на відповідні товари породжують прагнення деяких підприємців поживитися за рахунок державного багатства. Це підриває економічний потенціал України й перешкоджає вирішенню соціальних проблем [3].

Ефективність організації зовнішньоекономічної діяльності та механізму управління нею багато в чому визначається класифікацією зв'язків. Класифікаційна ознака, пов'язана з напрямком товарного потоку, визначає рух товару (послуги, роботи) з однієї країни в іншу, тобто відображає вивезення товару з країни або ввезення його в дану країну. За цим параметром зовнішньоекономічні зв'язки поділяються на експортні – продаж і вивоз товару та імпорتنі – купівля і ввезення його [4].

Структурна ознака класифікації зовнішньоекономічних зв'язків визначає їх груповий склад. Він пов'язаний зі сферою економічних інтересів і основною метою зовнішньоекономічної діяльності держави. За структурною ознакою зовнішньоекономічні зв'язки поділяються на зторговельні, фінансові, виробничі, інвестиційні.

У разі недосконалої конкуренції на світовому ринку вміло проведена протекціоністська політика є обґрунтованою. Протекціонізм у міжнародній торгівлі допомагає: дещо зменшити вплив на національну економіку негативних тенденцій, що є на світовому ринку; захистити від іноземної конкуренції національні галузі економіки, які ще не зміцніли; сприяє збільшенню

зайнятості населення; дає змогу реалізувати внутрішні програми економічного розвитку, збільшувати доходи уряду.

Водночас, протекціонізм, створюючи різні перешкоди на шляху міжнародного товарообміну, може завдати значної шкоди національній економіці, зменшити її ефективність і конкурентоспроможність. Тому уряди країн, регулюючи ЗЕД, найчастіше дотримуються політики поміркованої. Це дає змогу значно зменшити негативний вплив протекціонізму. Порівняно відкритим вважають торговельний режим, якщо середній рівень митного оподаткування імпорту менше 25 %.

Зазначимо, що у разі високих, протекціоністських бар'єрів партнери по торгівлі можуть застосувати такі самі заходи й ефективність захисної політики може бути зведена нанівець. Незважаючи на переваги політики вільної торгівлі, всі держави в тій чи іншій мірі використовують протекціонізм. В реальній дійсності в чистому вигляді ні один з цих підходів не використовується, а в тій чи іншій комбінації. Науково-технічне співробітництво – це вид зовнішньоекономічної діяльності, коли дві самостійні сторони об'єднують на відплатній основі свої науково-дослідницькі, проектно-конструкторські та інформаційні ресурси з метою одержання наукових та технічних результатів. Воно сприяє прискоренню науково-технічного прогресу і впровадженню інновацій у виробництво.

Майже усі види зовнішньоекономічної діяльності відображені в експорті та імпорті. Роль міжнародної торгівлі в розвитку національної економіки полягає в тому, що вона є засобом розвитку спеціалізації і концентрації виробництва, підвищення продуктивності ресурсів, збільшення обсягів національного виробництва і добробуту населення. Міжнародна торгівля дає змогу:

- одержувати природні, інвестиційні та інші ресурси, яких не вистачає в країні;
- отримувати з інших країн сучасну техніку і нові технології;
- урізноманітнювати асортимент споживчих товарів і краще задовольняти потреби населення.

У системі зовнішньоекономічних відносин держави головне місце належить торговельній діяльності. Як вже було сказано вище, саме зовнішня торгівля була тією початковою формою міжнародної господарської діяльності, яка стимулювала розвиток інших її видів.

Висновки. Реальна взаємозалежність держав у комерційній галузі неминуче є джерелом напруги. Сьогодні обмін рішуче впливає на процеси економічного розвитку та збагачення держав. Проблеми зовнішньої заборгованості зумовлюють переміщення власності й центрів прийняття рішень із країн із негативним у країні з позитивним платіжним сальдо. Тільки жорстка економічна політика може підірвати подібні процеси: для багатьох країн наслідком міжнародного обміну є «зовнішнє попередження», з яким урядам і громадській думці інколи важко погодитися.

Сьогодні міжнародне співробітництво розвивається такими ж самими темпами, що й торгівля. Держави прагнуть розв'язувати свої конфлікти в цій галузі шляхом переговорів. І завдання всіх – знайти спосіб конвергенції національних інтересів шляхом збільшення економічної інтеграції на міжнародному рівні.

Якщо говорити про державне регулювання зовнішньоекономічну зв'язків України, то у ньому відсутній ефективний механізм. Тому під час розробки доцільно виходити з таких теоретичних принципів:

- включення України в систему міжнародних економічних відносин на постійній основі;
- поетапний перехід від державно-адміністративної монополії на зовнішньоекономічну діяльність до саморегульованої системи, яка гарантує економічну безпеку України;
- використання як основних критеріїв ефективності міжнародного економічного співробітництва вигоди й доцільності з точки зору інтересів України;
- подолання економічної прив'язки до країн СНД і перехід до взаємодії з усіма країнами світу. Україна стоїть на шляху формування необхідної законодавчої бази, створення відповідного економічного середовища й розвитку перелічених інституційних структур.

Міжнародний обмін послугами стає вагомим фактором економічного зростання, а тому Україна вже розпочала й продовжує обслуговувати міжнародні зв'язки, оскільки вона має різноманітні транспортні та комунікаційні системи.

Транспорт є одним з основних інструментів нормального функціонування країни. Він є складовою національного господарства, який забезпечує переміщення вантажів і населення, а тому він належить до виробничої сфери і послуг. Урізноманітнення видів транспорту, ускладнення структури і взаємозв'язків між окремими галузями зумовили формування транспортного потенціалу. Україна має формувати потужний транспортний потенціал щоб гідно представляти себе в європейській співдружності.

Втім слід зазначити, що слабка активність країни в міжнародному розподілі праці не тільки не відповідає, а й суперечить її національним інтересам.

Країна може взяти участь у спорудженні нафто- й газопроводів, транспортних коридорів. Вона має благодатні умови для розвитку іноземного туризму, що буде сприяти не тільки збільшенню валютних надходжень, а й розвитку довіри та взаєморозуміння між народами. Україна повинна стати важливим регіональним центром торгівлі валютою, зберігання грошей та кредитних операцій. Важливим напрямом співробітництва є розширення міжнародних культурних і спортивних зв'язків.

Список використаних джерел

1. Дахно І. І. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. – К.: МАУП, 2006. – 304 с. 20 см. – 422 пр. – Бібліогр. с.: 295-296.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-12, від 07.08.2011 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 29, ст. 377.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. Мескон М. Основи менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі. – М.: Дело, 2006. – С. 109.

УДК 378.001.76

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИЙ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

**ЛУХУТАШВИЛИ Н. Х.,
к. гос. упр., доц. каф. иностранных
языков Донецкого государственного
университета управления**

В статье рассматривается разделение технологий обучения на традиционные и нетрадиционные (инновационные); анализируются виды новейших технологий, используемых при профессиональной подготовке студентов; исследуется роль новейших педагогических технологий в подготовке студентов к профессиональной деятельности; определяются перспективы и особенности внедрения инновационных технологий обучения в учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: человеческий фактор; профессиональная деятельность; педагогические технологии; инновационный процесс; высшая школа.

У статті розглядається розподіл технологій навчання на традиційні та нетрадиційні (інноваційні); аналізуються види новітніх технологій, які використовуються при професійній підготовці студентів; досліджено роль новітніх педагогічних технологій в підготовці студентів до професійної діяльності; визначено перспективи та особливості впровадження інноваційних технологій навчання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: людський фактор; професійна діяльність; педагогічні технології; інноваційний процес; вища школа.

The article deals with the division of learning technologies into traditional and non-traditional (innovation); the types of the latest technologies used in the training of students are analyzed; the role of new educational technologies in the training of students for professional work is examined; prospects and particularly the introduction of innovative technologies of training in institutions of higher education are defined.

Keywords: *human factor; professional activity; educational technology; the innovation process; high school.*

Постановка проблеми. Повышение роли человеческого фактора в жизни современного общества, а также интеграция усилий в поисках оптимального решения социальных проблем делают актуальными вопросы подготовки высокообразованных, конкурентоспособных специалистов в различных отраслях.

Образование является одной из важнейших составляющих общества и зависит, с одной стороны, от тех процессов, которые происходят в этом обществе, а с другой, влияет на все процессы и стороны жизни, поскольку готовит специалистов, развивает личность, формирует определённые жизненные взгляды. Именно поэтому внедрение инноваций в образование заслуживает особого и пристального внимания.

Анализ последних исследований и публикаций. Внимание многих педагогов, учёных, учителей-практиков посвящено проблеме становления и развития педагогических инновационных технологий. Среди них следует назвать В. Беспалько, В. Быкова, И. Волкова, Т. Дмитренко, А. Нисимчук, А. Падалки, Г. Селевко, В. Сластьонина, А. Смолюка, И. Пидласого, Ю. Турчаниновой, А. Шпака, которых привлекали разные аспекты этой проблемы. Так В. Беспалько, говоря о таком понятии, как «педагогическая технология», называет её «содержательной техникой реализации учебного процесса» [2, с. 27].

Зарубежные учёные также занимаются исследованием подробной характеристики педагогических инновационных технологий как системы средств, методов организации и управления учебно-воспитательным процессом. Так, проблемы инноваций исследуют сербский педагог К. Ангеловский, а также английские и американские педагоги Х. Барнет, Д. Гамильтон, Н. Грос, В. Кингстон, Н. Лагервей, М. Майлз, А. Хаберман, Р. Хэйвлок и др.

Цель статьи – исследование роли новейших педагогических технологий в подготовке студентов высшей школы, а также особенности их активного внедрения в образовательные системы.

Изложение основного материала. Говоря о технологиях обучения, используемых в высших учебных заведениях, хотим отметить, что практически все учёные выделяют традиционные и нетрадиционные, то есть инновационные технологии, а среди нетрадиционных – следующие инновации:

- в содержании высшего образования;
- в педагогическом процессе;
- в организационных структурах высшего образования;
- в деятельности и отношениях между преподавателями и студентами;
- в сфере образовательных услуг;
- в области международного сотрудничества высших учебных заведений [3].

При исследовании вопросов развития инновационных образовательных процессов исследователи активно используют термин «инновационное обучение».

Инновационное обучение (от лат. *innovatio* – обновление, изменение) основывается на оригинальных методиках развития различных форм мышления, творческих способностей, высоких социально-адаптационных возможностей личности и ориентировано на динамические изменения в окружающем мире, в учебной и образовательной деятельности [3]. Инновационные педагогические технологии позволяют усовершенствовать образовательную систему вузов и обновить профессиональную подготовку студентов.

В процессе профессиональной подготовки студентов преподавателю следует обратить особое внимание на необходимость повышения их творческого потенциала, что, в свою очередь, будет способствовать формированию конкурентоспособного, высококвалифицированного специалиста, который может ответить на вызовы времени. И одним из основных средств достижения поставленных задач, как нам кажется, является технология проблемного обучения.

Суть его заключается в том, что вместо передачи готовых положений, правил, законов науки преподаватель сообщает студентам фактический материал, даёт его описание на фоне систематически создаваемых им проблемных ситуаций, что побуждает учащихся к частичной или полной самостоятельной познавательной деятельности с установлением и решением учебных проблем.

Технология проблемного обучения включает пять этапов решения проблемы, это – появление ощущения сложности проблемы; выявление и определение данной проблемы; представление её возможного решения; выявление путём использования научных положений возможных решений; дальнейшие наблюдения и эксперименты, которые приводят к принятию или отклонению принятого допущения, то есть к выводу, которое имеет позитивное или отрицательное решение.

Решение проблемы осуществляется с помощью четырёх основных этапов, а именно:

- подготовка личности и попытка решить проблему;
- инкубация – период «созревания» решения;
- мгновенная вспышка идеи-решения;
- верификация – проверка результативности решения и уточнения новой идеи.

Для эффективного воплощения проблемного обучения необходимо системно использовать задания проблемного типа.

Цель этих задач – сформировать у студентов следующие умения:

- формирование проблемы;
- построение гипотезы;
- планирование системы действий, направленных на решение задачи;
- актуализация имеющейся информации;
- осуществление реконструкции известной информации;
- контролирование хода решения задачи;
- анализирование и обсуждение результатов;
- исправление ошибок, допущенных при решении задачи;
- осуществление познавательного процесса в условиях новой ситуации;
- применение общенаучных и конкретных методов исследования [1, с. 67].

Ещё одним примером внедрения новейших педагогических технологий в высшем учебном заведении является модульная технология, которая в современном своём виде была предложена американскими педагогами Дж. Расселом и С. Постултуайтом. За основу этой технологии был взят принцип автономных содержательных единиц – «микрокурсов». Идея «микрокурсов» заключалась в возможности объединяться между собой в пределах одной или нескольких программ.

Методика «микрокурсов» была впервые реализована в университете им. Д. Пердью, а со временем она получила распространение и в других учебных заведениях США. На её основе появились новые модификации: «учебный пакет», «унифицированный пакет», «концептуальный пакет», «пакет познавательной деятельности», «пакет индивидуализированного обучения», которые, обобщая педагогический опыт, сформулировали единое понятие – «модуль», что дало название модульной технологии обучения.

Начиная с 90-х годов, модульная технология обучения распространилась и в других странах, кроме США, в том числе и в Украине, существенно изменив концепцию модульного обучения в вузе и раскрыв её новые возможности.

В модульной системе произошла своеобразная эволюция форм, среди которых выделяют: модульно-развивающую, модульно-кредитную, модульно-проектную или модульно-рейтинговую. Использование модульной системы, по мнению многих учёных, позволяет сформировать у будущих специалистов активность, самостоятельность, конкурентоспособность, стремление к самосовершенствованию, то есть такие качества, которые должны помочь в профессиональной реализации.

Нельзя не сказать и о такой неотъемлемой части педагогического процесса современного общества, каковой является широкое использование информационного ресурса в условиях функционирования всемирной информационной сети, позволяющей обеспечить доступ к информации без каких-либо препятствий и ограничений, в связи с чем среди педагогических технологий, распространённых в высших учебных заведениях, одно из главных место занимают информационные технологии.

Использование информационных технологий позволяет влиять на развитие личности, интегрируя её в мировое сообщество. Широкое распространение технологий мультимедиа и Интернета позволяет использовать информационные технологии как средство обучения, общения и воспитания. В процессе использования информационных технологий студенты совершенствуют свои навыки работы с текстом, создания графических объектов, баз данных, использования электронных таблиц и т. д.

Общедоступность глобальных информационных баз – в большинстве случаев – позволяет студенту учиться получать и использовать разнообразную информацию, анализировать её, что, несомненно, расширяет его кругозор и способствует профессиональному становлению.

Использование информационных технологий повышает мотивацию обучения и стимулирует познавательный интерес, повышает эффективность самостоятельной работы обучаемого.

При этом необходимо помнить, что информационные технологии могут стать основным инструментом в сфере образовательной, учебной и творческой деятельности студентов, а также в дальнейшей профессиональной деятельности. Используя информационные технологии, преподаватель обязан стремиться к реализации всех потенциалов личности: познавательного, коммуникативного, творческого, нравственного и эстетического. Для того чтобы эти потенциалы были реализованы на достаточно высоком уровне, нужна педагогическая компетентность в области информационных технологий.

Информационные технологии являются методическим обоснованием построения педагогического содержания компьютерной программы и создания сети различных компьютерных учебных программ, среди которых основными являются компьютерный учебник, контролирующие и игровые программы [4, с. 98].

Педагогическую основу автоматизированной учебно-контролирующей программы составляют разнообразные тестовые задания. В связи с тем, что информация в современном мире быстро теряет актуальность, преподавателю необходимо постоянно заниматься обновлением материалов учебно-методического комплекса, привлечением к этой работе студентов, что в ещё большей степени будет способствовать мотивации учебного процесса [5].

Инновационные технологии часто являются комбинацией нескольких технологий, что позволяет осуществлять комплексное обновление образовательного процесса. Комбинация, например, двух новейших технологий – информационной и модульной – создаёт инновационную технологию, которая, с одной стороны, предоставляет компьютерную поддержку обучения (информационная технология), а с другой – обеспечивает индивидуализацию обучения (модульная технология).

Комбинация технологических процессов в виде новой информационной и модульной технологий будет способствовать созданию технологии, которая получила название «информационно-модульная». Её цель заключается в обновлении учебно-воспитательного процесса высшего учебного заведения. Информационно-модульная технология позволяет активно использовать дистанционное обучение, основанное на использовании широкого спектра разнообразных информационных, технологических и технических средств, которые позволяют построить учебный процесс без учёта места и времени.

К важнейшим чертам дистанционного обучения исследователи относят гибкость, модульность, параллельность, полноту информационного доступа, экономичность, технологичность, социальную интернациональность, познавательную диагностичность и гуманность.

Компьютерные системы учебного назначения предоставляют возможность:

- дифференцировать процесс обучения;
- применять индивидуальный подход;
- контролировать личность с диагностикой ошибок и осуществлять обратную связь;
- обеспечивать самоконтроль и самопроверку учебно-познавательной деятельности;
- сокращать время обучения за счёт выполнения компьютером сложных вычислений;
- демонстрировать визуальную учебную информацию;
- моделировать и имитировать процессы и явления;
- проводить лабораторные работы, эксперименты и исследования в условиях виртуальной реальности; прививать умение принимать решения и тому подобное.

Таким образом, информационно-модульная технология занимает достойное место в общей системе педагогических технологий.

Выводы и предложения. При рассмотрении некоторых инновационных педагогических технологий, которые сегодня широко используются в профессиональной подготовке студентов высших учебных заведений, можно сделать выводы о том, что в учебно-воспитательном процессе ни одну из представленных выше педагогических технологий нельзя назвать приоритетной. Они могут и должны быть использованы только в системе, в их комплексном взаимодействии, поэтому ценность заключается именно в их одновременном и смежном использовании.

При выборе какой-нибудь одной педагогической технологии необходимо убедиться, что она гарантирует достижение определённого уровня обучения и воспитания, будет эффективной по результатам, оптимальной по времени внедрения, затрат сил и средств. Использование инновационных педагогических технологий зависит также от мастерства преподавателя, от его умения правильно и эффективно организовать учебный процесс.

Но, выбирая ту или иную педагогическую технологию, преподавателю высшего учебного заведения следует также помнить о моральном аспекте этого процесса, в частности, о целесообразности использования, экологичности известных и вновь создаваемых педагогических технологиях. Инновационные педагогические технологии являются важнейшим фактором учебно-воспитательного процесса, и их широкое использование в системе высшей школы нам видится весьма перспективным при дальнейшем детальном анализе и изучении данных педагогических технологий в их комплексном взаимодействии.

Список использованных источников

1. Алфимов Д. В. Инновационная образовательная система высшей школы: пути возрождения / Д. В. Алфимов // Педагогические инновации: идеи, реалии, перспективы: сб. наук. пр. / Ред. кол. Л. И. Даниленко и др. – М.: Логос, 2000. – С. 158-160.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М., 1989. – 180 с.
3. Кремень В. Г. Образование и наука Украины: пути модернизации (Факты, размышления, перспективы) / В. Г. Кремень // М.: Грамота, 2003. – 216 с.
4. Навроцкий А. И. Высшая школа Украины в условиях трансформации общества / А. И. Навроцкий // Монография. – М.: Основа, 2000. – 240 с.
5. Фицула М. М. Педагогика / М. М. Фицула // Тернополь. – 1997. – С. 132-143.

УДК 004:316.3

КОНЦЕПЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

**ТАРУСІНА Н. Е.,
ст. викл. каф. інформаційних
технологій Донецького державного
університету управління**

Проведено аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалавра, спеціаліста та магістра, розроблених різними вищими навчальними закладами, запропоновано концепцію підготовки фахівців з інформаційних технологій на основі профстандартів для ринку кваліфікацій.

Ключові слова: освітньо-фаховий потенціал; освітньо-кваліфікаційна характеристика; концепція; фахівець з інформаційних технологій; професійні стандарти; ринок кваліфікацій.

Проведён анализ образовательно-квалификационных характеристик бакалавра, специалиста и магистра, разработанных разными высшими

учебними заведеннями, предложена концепция подготовки специалистов по информационным технологиям на основе профстандартов для рынка квалификаций.

Ключевые слова: образовательно-профессиональный потенциал; образовательно-квалификационная характеристика; концепция; специалист по информационным технологиям; профессиональные стандарты; рынок квалификаций.

The author carried out the analysis of education and qualification characteristics for a bachelor, specialist and master degree developed by different higher educational institutes and suggested the concept of IT specialist preparation on the basis of professional standards for qualification market.

Keywords: educational and professional potential; education and qualification characteristics; concept; IT specialist; professional standards; qualification market.

Постановка проблеми. Стрімкі темпи науково-технічного прогресу, висока динамічність сучасного ділового світу, безперервні зміни в технологіях на ринку праці, спрямованість на впровадження інновацій, обумовлюють характер вимог, що пред'являються до формування освітньо-фахового потенціалу країни, формування єдиного інформаційного простору. В даний час на українському ринку праці склалася парадоксальна ситуація, коли поруч з безробіттям спостерігається гострий дефіцит кадрів з цілого ряду спеціальностей. У більшості розвинених економік (Євросоюз, США, Австралія, Канада, Японія, Корея та ін.) вже відбувся перехід від ринку робочої сили до ринку конкретних кваліфікацій, де реалізується не загальна зайнятість, а кількість і якість кваліфікованих фахівців з конкретних видів діяльності.

Характерною рисою стану розвитку цивілізації стає широка комп'ютеризація. Що підвищує вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня, якісного складу трудових ресурсів. Для теперішнього часу спостерігається швидкий розвиток ринку інформаційних технологій (ІТ). Результати досліджень, в яких з'ясувалися Міжнародним кадровим порталом Head Hunter особливості ринків праці України, Білорусі, Росії та Казахстану за перше півріччя 2013 року, виявили, що Україна має найбільші потреби у фахівцях з інформаційних технологій.

Було відзначено, що в ІТ-індустрії з великим успіхом працюють фахівці з різноманітною первісною підготовкою [1]. Сьогодні жоден випускник (робочий, технік, інженер і інші) не готовий відразу включитися в роботу на інноваційному підприємстві. Існуюча система професійної підготовки кадрів вимагає модернізації з тим, щоб відповідати критеріям нової парадигми. Проблема підготовки фахівців з інформаційних технологій для постіндустріального суспільства, являється однією з актуальніших напрямів теоретичного та практичного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На кожному етапі життєдіяльності суспільства вища освіта не тільки готувала кадри для виробництва та сфери послуг, а й виховувала Людину, сприяла розкриттю її талантів, реалізації прагнення працювати на благо своєї країни, регіону. Підготовка фахівців для різних галузей промислового, сільськогосподарського виробництва та сфери послуг у різні періоди здійснювалася на різних концептуальних засадах: антропологічному підході (В. М. Слободяник [2]), культурологічному підході (Н. Б. Крилова [3]), діяльнісно-особистісному підході (І. А. Зимня [4], А. В. Хуторський [5]), продуктивному підході (Н. Б. Крилова [2]), компетентнісному підході (Н. М. Бібік [6], О. І. Локшина [7], О. І. Пометун [8]).

Мета статті. Провести аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалавра, спеціаліста та магістра, розроблених різними вищими навчальними закладами. Запропонувати концепцію підготовки фахівців з інформаційних технологій на основі профстандартів для ринку кваліфікацій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасні дослідники відзначають, що в останні роки знижується якість вищої освіти в Україні. Як вважає Н. В. Дудко, освіта стала менш якісною, а більшість випускників вищих навчальних закладів є неконкурентноздатними для сучасного ринку праці. Отримання якісної освіти безпосередньо залежить від:

- якості самих вимог (цілей, стандартів і норм);
- якості ресурсів (програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси, тощо);

- якості освітніх процесів (наукова і навчальна діяльність, управління, освітні технології), які безпосередньо забезпечують підготовку фахівців [9].

Українська концепція підготовки сучасних фахівців повинна відповідати вимогам європейського та світового ринку праці. До таких вимог слід віднести:

- орієнтацію на потреби особистості майбутнього фахівця, а не суспільства;
- надання вибору навчальних курсів та практик на всіх рівнях навчання;
- сприяння формуванню бажання, розкриттю можливостей та усвідомленню необхідності формування нових навичок та вмінь в межах обраної професії;
- набуття нових професій протягом життя.

Крім того, максимально необхідно враховувати досвід країн з розвинутою економікою в створенні та задіяності Міжнародної мережі Агенств з оцінки якості вищої освіти (International Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education, INQAANE), яка використовує загально визнані критерії оцінки якості вищої освіти.

В. Семиноженко, голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації, зазначає, що українські вищі навчальні заклади щорічно випускають близько 16 тисяч фахівців у сфері інформаційних технологій, але тільки 4-5 тисяч з них працевлаштовуються за фахом. Разом з тим фахівці галузі ІТ – найбільш затребувані кандидати на ринку праці: на одного фахівця в цій сфері може припадати до п'яти відкритих вакансій [10].

Уряд вже вживає заходи, які спрямовані на значне поліпшення кількості та якості ІТ-фахівців, які випускаються вищими навчальними закладами України. Йдеться про підтримку галузі інформаційних технологій, спрощення ведення бізнесу, оподаткування та підготовки фахівців. Зокрема, Кабінет Міністрів удвічі збільшив обсяг держзамовлення на підготовку студентів для високотехнологічних галузей економіки. Але, враховуючи динаміку розвитку галузі, потреби держави в ІТ-фахівцях і надалі будуть рости. Тому потрібні додаткові стимули, щоб утримати цей розвиток, скоротити диспропорцію в попиті і пропозиції висококваліфікованих фахівців, зупинити їх можливий відтік за кордон.

В останні роки констатуються позитивні зміни в галузі – рівень підготовки фахівців стає кращим. Плани розвитку галузі дуже великі. У ВРУ пройшло перше читання Закону України «Про підтримку ІТ-сектору», також прийнята окрема постанова Кабінету міністрів про збільшення держзаказу на підготовку фахівців у сфері інформаційних технологій.

Введення Постановами Кабінету міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 (1719-2006-п) «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» та від 20 червня 2007 р. № 839 (839-2007-п) «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста» ставить завдання, зокрема, про розробку Галузевих стандартів вищої освіти нового покоління, Концепції підготовки ІТ-фахівців для ринку кваліфікацій.

Вважаємо, що Концепція підготовки фахівців з інформаційних технологій повинна включати розгляд наступних питань: концептуальні засади підготовки сучасних фахівців з інформаційних технологій кожного освітньо-кваліфікаційного рівня на основі компетентнісного підходу відповідно до вимог ринку кваліфікацій; механізми взаємодії в системі «асоціація працедавців – система вищої освіти – науково-дослідні інститути»; моделювання процесів розробки – «професійні стандарти – освітньо-професійні стандарти – освітньо-кваліфікаційні характеристики – навчально-методичне забезпечення» на основі моніторингу та зворотнього зв'язку (рис. 1).

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – це характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності. Освітньо-кваліфікаційні рівні, згідно розробкам робочої групи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, розуміються наступним чином:

- молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності;

- бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти, або неповної вищої освіти здобула базову вищу освіту,

фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста;

- спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності;

- магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста. Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістра припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за такою ж або спорідненою спеціальністю у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі [11].

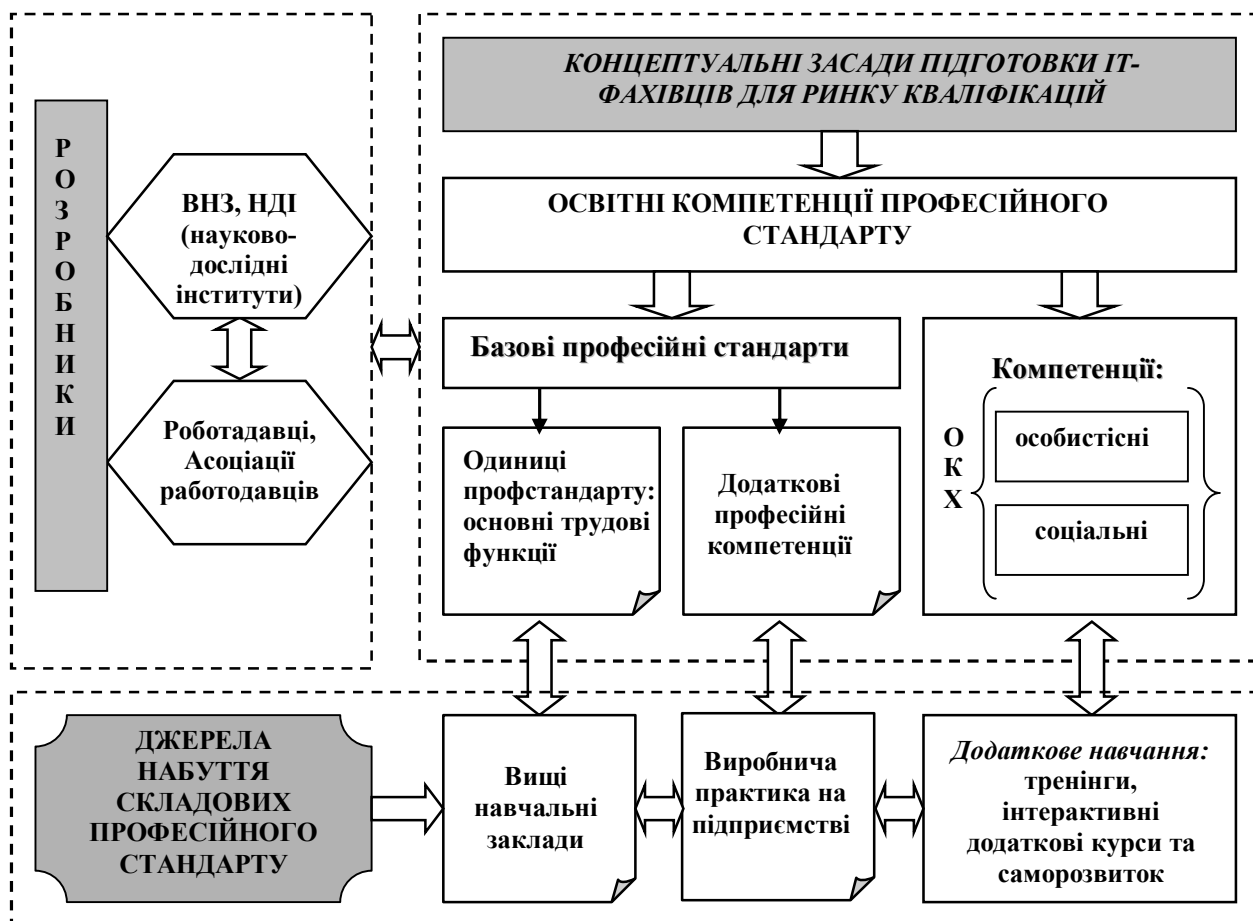

Рис. 1. Концепція підготовки ІТ-фахівців на основі професійних стандартів для ринку кваліфікацій

Стандарти вищої освіти є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм здобуття вищої освіти. Відповідність освітніх послуг стандартам вищої освіти визначає якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів. Систему стандартів вищої освіти складають державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів.

Згідно зі статтею 15 Закону України «Про освіту», Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу й рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від форми одержання освіти. Кваліфікація фахівця визначається рівнем освіти та спеціалізацією. Галузеві стандарти вищої освіти нового покоління базуються на єдиній методологічній основі з урахуванням рекомендацій Болонської групи щодо застосування компетентнісного підходу до проектування стандартів освіти.

Поняття «компетенція» включає не тільки когнітивну та операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову сторони (результати освіти, знання, уміння, систему ціннісних орієнтацій). У формуванні компетенції вирішальну роль відіграє не тільки зміст освіти, але також і освітнє середовище вищих навчальних закладів, організація освітнього процесу, освітні технології, включаючи самостійну роботу студентів тощо.

Компетенція включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Предметна область у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності. Компетентність – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності.

Для цілей Національної рамки кваліфікацій термін кваліфікація вживається у такому значенні: компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості [11].

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) випускника вищого навчального закладу є галузевим нормативним документом, в якому узагальнюється зміст вищої освіти, тобто відображаються цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначається місце фахівця в структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей. Цей стандарт є складовою галузевих стандартів вищої освіти, в якій узагальнюються вимоги з боку держави, світового співтовариства та споживачів випускників до змісту вищої освіти.

ОКХ відображає соціальне замовлення на підготовку фахівця з урахуванням аналізу професійної діяльності та вимог до змісту вищої освіти з боку держави та окремих замовників фахівців. ОКХ визначає галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності випускників вищого навчального закладу з певних спеціальностей певного освітньо-кваліфікаційного рівня та державні вимоги до властивостей та якостей особи, яка здобула певний освітній рівень відповідного фахового спрямування.

Праця фахівця пов'язана з конкретною технологією або є елементом цієї технології. В умовах перманентної науково-технологічної революції життєвий цикл сучасних технологій стає меншим, ніж термін професійної діяльності фахівця. За цих умов домінуючим в освіті стає формування здатності фахівця на основі відповідної фундаментальної освіти перебудовувати систему власної професійної діяльності з урахуванням соціально значущих цілей та нормативних обмежень – тобто формування особистісних характеристик майбутнього фахівця [12].

Якість підготовки ІТ-фахівця характеризується якістю вирішення ним типових задач, тобто показниками успішності професійної і соціальної діяльності. Поглиблений рівень підготовки фахівців з інформаційних технологій забезпечується набором вибіркових фундаментальних та спеціальних дисциплін, поточними та випускними іспитами з використанням прогресивних технологій навчання та контролю знань, розробкою науково-дослідної програми з наступним захистом випускної дипломної роботи.

Випускники вищих навчальних закладів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за напрямом підготовки 040302 «Інформатика» повинні володіти наступними виробничими функціями: дослідницька, проектувальна, організаційна, управлінська, технологічна, контрольна, прогностична, технічна. Зміст виробничих функцій розкривається в реалізації типових задач діяльності.

Зміст програми підготовки ІТ-фахівця та навчальний час розподіляються за нормативною та варіативною частинами, навчальний час – за циклами підготовки.

Освітньо-професійна програма передбачає такі цикли підготовки бакалавра:

- цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- цикл математичної та природничо-наукової підготовки, забезпечують певний освітній рівень;
- цикл професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки, що разом із попередніми циклами забезпечує певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

У викладанні навчальних дисциплін нормативної частини змісту навчання приймають участь доктори наук, професори, кандидати наук, доценти, які мають певний стаж практичної, наукової та педагогічної роботи. Доцільно, щоб викладачі, які забезпечують дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, в переважній більшості мали наукові ступені в галузі фізико-математичних або технічних наук.

Конкурентоздатність ІТ-фахівця залежить від професорсько-викладацького складу, який здійснює навчальний процес, періодично та своєчасно проходить стажування. Доцільно, щоб викладачі, які забезпечують дисципліни циклу професійної та практичної підготовки проходили стажування в провідних українських та закордонних компаніях, що спеціалізуються у галузі інформатики та інформаційних технологій.

Кафедри, які беруть участь у реалізації освітньо-професійної програми підготовки фахівців з інформаційних технологій освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» складають та видають навчальні посібники, конспекти лекцій та методичні розробки щодо вивчення навчальних дисциплін. Тематика наукових досліджень, які проводять кафедри, за напрямом і змістом відповідають дисциплінам, що викладаються; результати наукових досліджень впроваджуються у навчальний процес.

Конкурентоздатність сучасних фахівців з інформаційних технологій забезпечується також набором вибіркового фундаментальних та спеціальних дисциплін, які впроваджуються конкретним вищим навчальним закладом відповідно до концепції підготовки даних фахівців з врахуванням особливостей підготовки у вузах-конкурентах, моніторингу затребуваності на сучасному ринку праці, так і вибором самих студентів. Тому варіативна частина освітньо-професійної підготовки ІТ-фахівців може змістовно бути наповненою по-різному.

Конкурентоздатність ІТ-фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» залежить і від індивідуально-психологічних особливостей майбутнього фахівця. Становлення особистості фахівця з інформаційних технологій в процесі оволодіння професією з неповторними особистісними якостями та вміннями відповідно до вимог професії є необхідною умовою формування конкурентоздатності майбутнього ІТ-фахівця на сучасному ринку праці, зокрема ринку кваліфікацій.

Так, випускники бакалаврату «Інформатика» національного університету «Львівська політехніка» з навичками проведення наукових досліджень мають можливість продовжити навчання в магістратурі за спеціальностями «Соціальна інформатика» та «Інформаційно-комунікаційні технології». Термін навчання 1,5 року. Перелік дисциплін, які формують фахові компетенції зі спеціальностей «Соціальна інформатика» та «Інформаційно-комунікаційні технології» обирає студент.

Конкурентоздатність ІТ-фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» передбачає сформованість певних соціально-особистісних, загальнонаукових, інструментальних та професійних компетенцій. Так, до соціально-особистісних компетенцій майбутнього фахівця – інженера з комп'ютерних систем, професійна підготовка якого здійснюється у галузі знань 0501 «Інформатика та обчислювальна техніка» за спеціальністю 8.05010301 «Програмне забезпечення систем» та кваліфікацією 2131.2 – інженер з комп'ютерних систем відносять наступні: інтелігентність, дотримання етичних норм поведінки; відповідальність, турботу про якість роботи, що виконують; чесність, адаптивність і комунікабельність; ініціативність, наполегливість у досягненні мети; порядність та організованість; працездатність, здатність до самовдосконалення; креативність, здатність до системного мислення; дисциплінованість; здатність до критики й самокритики, толерантність; розуміння необхідності, дотримання правил безпеки життєдіяльності та виконання вимог охорони праці; екологічна грамотність; орієнтація на досягнення життєвого успіху та здорового способу життя.

Загальнонауковими компетенціями визначено наступні: базові знання основ філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до естетичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки й права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати в професійній і соціальній діяльності; базові знання в області фундаментальної та прикладної математики, здатність їх застосовувати в науково-дослідній і професійній діяльності; базові знання науково-методичних основ в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; уміння застосовувати їх під час розробки та інтеграції інформаційних продуктів.

До інструментальних компетенцій майбутнього фахівця – інженера з комп'ютерних систем відносять такі здатності та вміння: здатність до дослідницької роботи; здатність до роботи в команді; здатність до аналізу та синтезу науково-технічної, природничо-наукової та загальнонаукової інформації; професійне володіння комп'ютером та інформаційними технологіями; здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; знання англійської та інших мов.

Конкурентоздатність ІТ-фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» передбачає сформованість соціально-особистісних, загальнонаукових та спеціалізованих професійних компетенцій з науково-дослідницької, науково-педагогічної, проектувальної діяльності, організаційно-управлінської діяльності. Так, до соціально-особистісних компетенцій майбутнього фахівця – інженера з комп'ютерних систем, професійна підготовка якого здійснюється у галузі знань 0501 «Інформатика та обчислювальна техніка» за спеціальністю 8.05010301 «Програмне забезпечення систем» та кваліфікацією 2131.2 – інженер з комп'ютерних систем, відносять такі компетенції, як здатність враховувати соціальні й морально-етичні норми в особистій і соціально-професійній життєдіяльності; знання й дотримання прав і обов'язків громадянина; здатність до співробітництва й роботи в команді; комунікативні здатності для роботи в міждисциплінарному й міжнародному середовищі.

Загальнонауковими компетенціями визначено наступні: здатність до самостійної науково-дослідної діяльності (аналіз, співставлення, систематизація, абстрагування, моделювання, перевірка достовірності даних, оцінка ризиків та ін.), готовність генерувати та використовувати нові ідеї; методологічні знання і дослідницькі уміння, що забезпечують виконання завдань науково-дослідної, науково-педагогічної, управлінської і інноваційної діяльності; здатність протягом життя самостійно вчитися, забезпечувати особистісний та професійний розвиток.

Висновки з даного дослідження і напрямки подальших розробок у даному напрямку (з даної проблеми). Таким чином, підготовка сучасних ІТ-фахівців повинна відбуватися відповідно до вимог становлення ринку кваліфікацій, що передбачає обов'язкове оволодіння соціальними та особистісними компетенціями, які включають не тільки вимоги до фізіологічних та психічних функцій, але й до особистісних якостей людини. Вияв соціальних та особистісних компетенцій ІТ-фахівців передбачає проведення моніторингу за участю роботодавців, асоціацій роботодавців. Крім того, для формування соціальних та особистісних компетенцій недостатньо одного курсу, який передбачає класичні форми навчання. Тому у варіативних частинах повинні знайти відображення інтерактивні курси, тренінги, додаткові курси з саморозвитку з особистісно-соціальних компетенцій.

Проведений аналіз варіативних частин освітньо-професійної підготовки та освітньо-кваліфікаційної характеристики бакалавра, освітньо-кваліфікаційних характеристик спеціаліста та магістра, розроблених різними вищими навчальними закладами з метою підготовки конкурентоздатного фахівця з інформаційних технологій виявив врахування показників якісної підготовки сучасних фахівців, рівні сформованості яких обумовлені внутрішніми ресурсами, зокрема якісний склад професорсько-викладацького складу випускаючих кафедр та кафедр, що залучаються до підготовки ІТ-фахівців; рівень навчально-методичного забезпечення; рівень матеріально-технічного забезпечення тощо.

Підготовка фахівців з інформаційних технологій для ринку кваліфікацій з врахуванням подальшого розвитку науково-технічного прогресу потребує залучення нових категорій розробників професійного стандарту; розширення джерел для набуття освітніх компетенцій професійного стандарту.

Список використаних джерел

1. Украинские работодатели нуждаются в ИТ-специалистах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://imolod.com.ua/node/4250>
2. Слободяник Н. В. До проблеми гуманізації освіти / Н. В. Слободяник // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти: матеріали І Ірпінських наук.-пед. читань. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. – С. 50-60.
3. Крылова Н. Б. Культурологический подход в образовании / Н. Б. Крылова // Антропологический, деятельностный и культурологический подходы. Тезаурус. Новые ценности образования. – Вып. 5 (24). – 2005. – С. 29-34.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология: [учеб. пособ.] / И. А. Зимняя. – Ростов на Дону: Феникс, 1997. – 480 с.
5. Хуторской А. В. Деятельностное содержание образования / А. В. Хуторской // Антропологический, деятельностный и культурологический подходы. Тезаурус. Новые ценности образования. – Вып. 5 (24). – 2005. – С. 29-34.
6. Бібік Н. М. Проблема профільного навчання в педагогічній теорії і практиці / Н. М. Бібік // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – К.: Педагогічна думка, 2007. – Т. 2: Дидактика, методика, інформаційні технології. – С. 82-95.
7. Локшина О. І. Стратегія Європейського Союзу у галузі освіти: етапи розвитку / О. І. Локшина / Педагогіка і психологія в Україні. – Т. 1.: Теорія та історія педагогіки. – Київ: Педагогічна думка, 2007. – С. 209-219.
8. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під. заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 66-72.
9. Дудко Н. В. О проблемах и перспективах высшего образования в Украине в контексте европейского образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media60259/10_Dudko.pdf
10. Семиноженко В. В Україні зростає потреба у фахівцях з інформаційних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/828118-v-ukrajini-zrostaє-potreba-v-it-fahivtsyah.html>
11. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sumdu.edu.ua/images/-stories/gen_info/structure/methodical/method.pdf
12. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти. МОН Лист №1/9-484 від 31.07.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/akty/law-resolution/akt3dpit8n/index.htm>

УДК 330.341:330.322:332.1

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ
ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ДОНЕЦКОГО РЕГИОНА**

**ТРЕТЬЯК А. Н.,
ассис. каф. финансов Донецкого
государственного университета
управления (ДонГУУ)**

У статті проаналізовано сучасний стан інноваційно-інвестиційного розвитку Донецького регіону. Визначено фактори, що впливають на інвестиційну діяльність. Розроблено рекомендації щодо удосконалення

організаційно-економічного механізму розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності.

Ключові слова: *інвестиції, інновації; чинники інноваційно-інвестиційного розвитку; інвестиційний процес; інноваційно-інвестиційна політика.*

В статті проаналізовано сучасне становище інноваційно-інвестиційного розвитку Донецького регіону. Визначені фактори, впливаючі на інвестиційну діяльність. Розроблені рекомендації по удосконаленню організаційно-економічного механізму розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності.

Ключевые слова: *инвестиции; инновации; факторы инновационно-инвестиционного развития; инвестиционный процесс; инновационно-инвестиционная политика.*

The article analyzes the current state of innovative-investment development of Donetsk region. The factors influencing investment activities. Developed recommendations for improving the organizational and economic development of the innovative-investment activity.

Keywords: *investment; innovation; factors of innovative-investment development; investment process; innovation and investment policy.*

Постановка проблеми. В сучасну епоху конкурентоспособність країн всі в більшій ступені залежить від нових технологій і інновацій. В розвинутих країнах інновації виконуються в фокусі інституціональних, економічних, технологічних і організаційних факторів, оптимальне поєднання яких створює умови для активної інноваційної діяльності. В сучасних умовах розвитку економіки виникає гостра необхідність в пошуку джерел фінансування розвитку інновацій і нових технологій, так як більша частина підприємств характеризується зношеністю обладнання, тому необхідним є удосконалення організаційно-економічного механізму інноваційно-інвестиційного розвитку для привертання інвестицій в регіон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки, присвячені роботи багатьох учених. Так, О. С. Мочалина досліджує розвиток інноваційно-інвестиційного процесу як фактор реалізації інноваційного потенціалу [2]. Л. Э. Миндели, С. И. Черных вивчають фінансово-економічні аспекти інноваційного розвитку [3]. Т. В. Светличная вивчає проблеми і перспективи інвестиційної привертальності Донецького регіону [5]. Д. Г. Федотенков, А. А. Падалко вивчають інвестиційно-інноваційний потенціал як основу розвитку економіки регіону [6]. Ю. В. Шаповал, Н. И. Мельникова, Б. И. Беззубко [7] присвячують свої трудові проблеми формування інноваційно-інвестиційної економіки в Україні і др.

Актуальність. Соціально-економічне розвиток держави залежить не тільки від ефективного використання існуючих ресурсів, але і від впровадження нових технік і технологій (інновацій). З допомогою інновацій більшість країн змогли не тільки подолати спад в економіці, але і забезпечити і наситити ринок різноманітної конкурентоспособної продукцією. Створення, впровадження і широке поширення нових товарів і послуг стають вирішальними факторами удосконалення якості продукції, зростання об'ємів виробництва, зайнятості населення, привертання інвестицій, економії трудових і матеріальних ресурсів. В зв'язі з цим всі більш актуальним стає пошук джерел фінансування, підвищення інвестиційного потенціалу, удосконалення організаційно-економічного механізму підвищення ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності.

Ціль статті – проаналізувати сучасне становище інноваційно-інвестиційної діяльності регіону, визначити фактори, впливаючі на інноваційно-інвестиційне розвиток, запропонувати рекомендації по підвищенню конкурентоспособності регіону для привертання інвестицій в інновації.

Изложение основного материала исследования. В умовах розвитку ринкових відносин і формування конкурентної середовища інновації стають домінуючим ресурсом, здатним забезпечити інвестиційну привертальність, фінансову стабільність, ефективну діяльність і конкурентоспособність не тільки окремих підприємств, галузей, але і регіону, і держави в цілому. Керуючись рейтингом

инвестиционной привлекательности регионов составленным Институтом экономических исследований и политических консультаций, индекс инвестиционной привлекательности Донецкой области уменьшился в 2014 году (индекс составил – 1,281) по сравнению с 2013 годом (индекс – 1,4708), снизив таким образом рейтинг инвестиционной привлекательности среди регионов Украины с 3 места в 2013 году до 22 места в 2014. В связи с этим снизились и объёмы капитальных инвестиций в регион (рис. 1) [1].

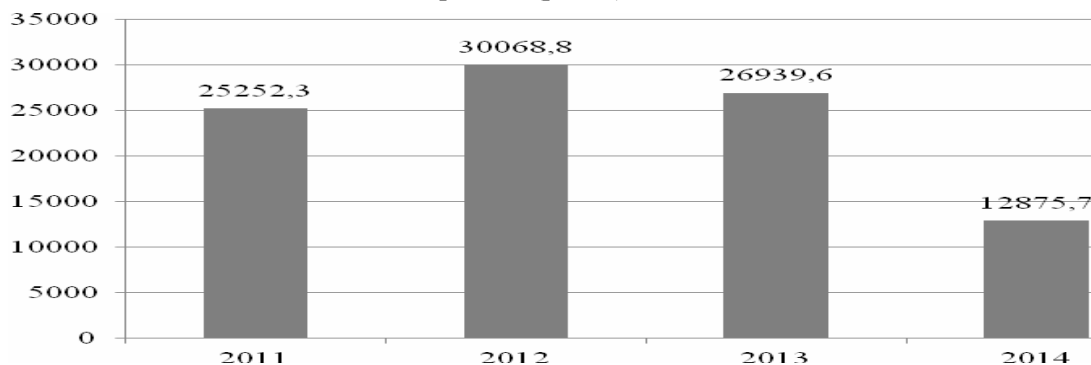

Рис. 1. Объёмы капитальных инвестиций в Донецкую область за 2011-2014 гг. (млн грн) [1]

Такое снижение прилива капитала можно объяснить военными действиями, происходящими на территории Донецкого региона. Общий объём инвестиций в Донецкий регион составил 2550,4 млн дол. США (табл. 1).

Таблица 1

Прямые инвестиции (млн дол. США) [2]

<i>Состояние на 01.01</i>	<i>Прямые иностранные инвестиции в экономике региона</i>	<i>Прямые инвестиции из региона</i>
2010	1636,8	5395,8
2011	2278,2	5959,1
2012	2646,9	5939,8
2013	3187,0	5426,9
2014	3602,5	5431,8
31.12.2014	2550,4	5405,6

С 2010 г. по 2014 г. наблюдается положительная динамика притока прямых иностранных инвестиций в экономику региона. Однако в 2014 году наблюдается снижение объёма инвестиций. Так, на 01.01.2014 г. объём инвестиций составил \$3602,5 млн США, а на 31.12.2014 г. их объём сокращается на \$1052,1 млн США и составляет \$2550,4 млн США. Больше всего средств внесли Кипр – 1337 млн дол. США (52,4 %) и Нидерланды – 534 млн дол. США (20,9 %), которые в совокупности обеспечили 73,3 % от общего объёма инвестиций. Среди других стран, инвестировавших в наш регион: Германия – 7,0 % от общего объёма, Литва – 4,9 %, Франция – 3,5 %, Великобритания – 2,3 %, Британские Виргинские Острова – 2,3 %.

На снижение объёма инвестиций повлияли такие факторы, как политическая и экономическая нестабильность, рост уровня социальной напряжённости, высокий уровень инфляции, несовершенство кредитно-финансовой системы и законодательной базы, низкая заинтересованность населения в инвестиционной деятельности из-за незащищённости прав инвесторов сдерживают инвестиционные процессы.

Однако есть и преимущества для прилива капитала в Донецкий регион, среди которых: выгодное географическое положение; большой научный потенциал, квалифицированные кадры, трудовые ресурсы; природно-климатические условия и минерально-сырьевые ресурсы; достаточно развитая рыночная инфраструктура.

В табл. 2 приведён объём инвестиций в Донецкий регион в разрезе стран по состоянию на 31.12.2014 г.

Таблица 2

Прямые иностранные инвестиции из стран мира в экономике Донецкого региона [2]

<i>Страны</i>	<i>Объёмы прямых инвестиций на 31.12.2014 (млн дол. США)</i>	<i>В % к итогу</i>
Всего:	2550,4	100,0
в том числе:		
Кипр	1337,0	52,4
Нидерланды	534,0	20,9
Германия	178,2	7,0
Литва	126,1	4,9
Франция	88,5	3,5
Великобритания	74,7	2,9
Виргинские Острова (Брит.)	58,6	2,3
Другие страны	153,3	6,1

Перспективными направлениями привлечения инвестиций являются машиностроение, горно-металлургическая и энергетическая сфера. Также Донецкий регион имеет такие развитые отрасли, как химическая и нефтеперерабатывающая, машиностроительная, пищевая и перерабатывающая промышленности.

Учитывая выше перечисленные факторы и кризисные явления в экономике региона, для повышения его конкурентоспособности необходима реализация инновационной модели – стратегии экономики знаний, которую необходимо строить в рамках формирования экономического механизма активизации инновационной деятельности, используя соответствующий инструментарий управления, опыт, необходимые усилия и ресурсный потенциал в контексте элементов единой цепи «государство – наука и образование – предпринимательство».

Инновационно-инвестиционные процессы имеют системный характер и требуют государственной поддержки для их направления по установленным законодательством приоритетным направлениям. Стратегической целью инновационно-инвестиционной политики государства должно стать обеспечение позитивной экономической динамики за счёт использования комплекса «инвестиции-инновации», формирования внутренних инновационно-инвестиционных механизмов саморазвития национальной экономики (рис. 2) [3].

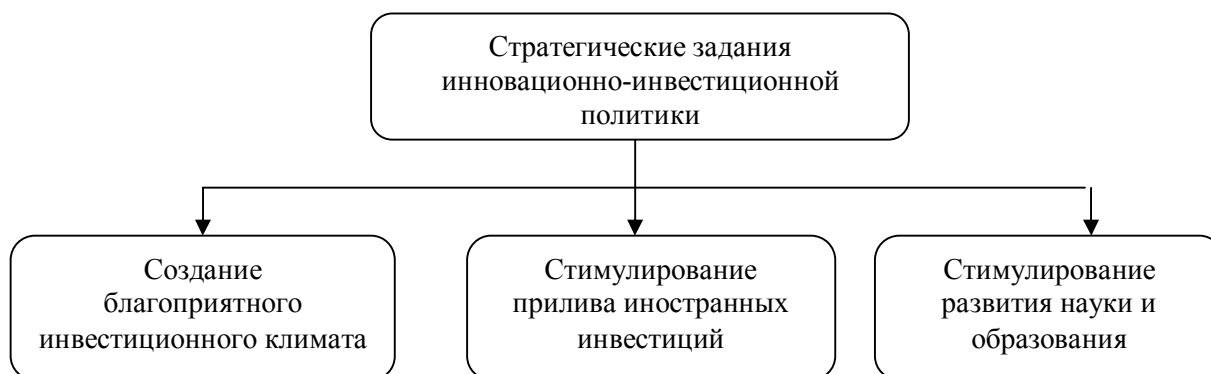

Рис. 2. Стратегические задания инновационно-инвестиционной политики

В контексте формирования экономического механизма активизации инновационной деятельности возникает необходимость создания организационных форм и структур, способных обеспечивать реализацию новшеств (инновационные зоны, технопарки, кластерные объединения, бизнес-инкубаторы, свободные экономические зоны).

В частности, в инновационных зонах развитых государств формируется правовое поле для деятельности венчурных предприятий, материальная база, которая позволяет отбирать на конкурсной основе проекты для создания новой техники и технологии; готовить кадры, ориентированные на инновационную деятельность; осуществлять прикладные исследования.

Есть необходимость в создании единой электронной базы всех предприятий, которые требуют финансирования. Частично решить вопрос создания эффективного инфраструктурного обеспечения развития инновационной деятельности Донбасса могут известные в мире так называемые кластерные объединения предприятий, которые призваны способствовать инновационному развитию региона.

Актуальность создания и развития таких форм организации производительных сил, как кластеры, обусловлены теми фактами, что процессы создания инновации нередко требуют ресурсов и компетенции, которые находятся за пределами отдельного предприятия или компании. Цель создания кластера – повышение конкурентоспособности продукции или услуг членов кластера на рынках разных уровней. Экономика, которая формируется на основе кластеров, – это инновационная модель конкурентоспособной и инвестиционной привлекательной экономики, что способствует решению насущных проблем региона, обеспечивает высокий уровень и качество жизни населения.

Особое место в инвестиционном процессе занимают кредиты банков. Таким образом, целесообразно поддерживать внедрение инноваций в производственный процесс посредством установления оптимальной процентной ставки и предоставление таким предприятиям кредитных каникул. В сфере налогообложения можно предложить снижение процентной ставки для предприятий, внедряющих инновации в производственную деятельность. Также можно освободить предприятия на определённый период от уплаты налогов для стимулирования внедрения инноваций (сроком от 12 месяцев).

Выводы по данному исследованию и направления дальнейших разработок в данном направлении. Таким образом, активизация инновационной деятельности региона напрямую зависит от созданных правительством необходимых и достаточных условий и способов их поддержки. Для этого необходимо разработать нормативно-правовое обеспечение, а именно разработать следующие законы: «Закон о налогообложении предприятий, внедряющих инновации в производственную деятельность», «Закон о кластерах», «Закон о свободных экономических зонах», а также разработать стратегию инновационно-инвестиционного развития.

Список использованных источников

1. Светличная Т. В. Инвестиционная привлекательность Донецкого региона: проблемы и перспективы / Т. В. Светличная // Экономический вестник Донбасса. – 2013. – № 2. – С. 10-15.
2. Главное управление статистики в Донецкой области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://donetskstat.gov.ua/-stat-inform/ved5.php?dn=0115>
3. Шаповал Юлия Васильевна, Мельникова Наталья Игоревна, Беззубко Борис Игоревич. Проблема формирования инновационно-инвестиционной экономики в Украине. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mns2013.3dn.ru/publ/sekcija_2/problema_formirovaniya_innovacionno_investicionnoj_ekonomiki_v_ukraine/3-1-0-19
4. Мочалина О. С. Развитие инновационно-инвестиционного процесса как фактор реализации инновационного потенциала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economy.-nauka.com.ua/?op=1&z=3183>
5. Миндели Л. Э., Черных С. И. Финансово-экономические аспекты инновационного развития. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.issras.ru/papers/inn155_2011-Mindeli.php
6. Официальный сайт государственной службы статистики в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Федотенков Д. Г. Инвестиционно-инновационный потенциал как основа развития экономики региона / Д. Г. Федотенков, А. А. Падалко // Молодой учёный. – 2014. – № 3. – С. 565-572.

УДК 339.137

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВІТНИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

ЧЕРНИШ О. І.,
д. держ.упр., проф. Донецького
державного університету управління

В статті розглянуто сутність державної соціальної політики, основні її особливості в сучасних умовах.

Ключові слова: соціальна політика; національна політика; соціальний захист; державне управління.

В статье рассмотрены сущность государственной социальной политики, основные её особенности в современных условиях.

Ключевые слова: социальная политика; национальная политика; социальная защита; государственное управление.

In the article the essence of the state social policy, the main features of it in modern conditions are considered.

Keywords: social policy; national policies; social protection; public administration.

Постановка проблеми. Ефективна внутрішня, як і зовнішня, державна політика базується на конституційному визначенні загальнонаціональної мети – побудові суверенної, демократичної, соціальної та правової держави. Основою такої держави є зростання її відповідальності за добробут, розвиток і безпеку громадян. Такий підхід до організації державного та суспільного життя базується на принципах «підтримки певної рівноваги між демократичними інститутами й сильною державною владою, плануванням і ринком, приватною й державною власністю, економічною ефективністю й соціальною справедливістю». З огляду на це, «...своєрідним індикатором розвитку суспільства, важливою складовою внутрішньої політики держави є сильна соціальна політика, яка сприяє зниженню соціальної напруги, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги та стабільності в суспільстві».

Аналіз останніх публікацій. Проблема формування і реалізації соціальної політики займалися такі вчені, як: О. Дегтяр, В. Тертичка, О. Яременко, А. Колот, Н. Діденко, А. Мерзляк, Ю. Куценко та інші.

Цель и задачи статьи. Визначення основних засад державної соціальної політики її пріоритетність, а також механізмів її реалізації.

Основний зміст статті. Найважливіші напрями внутрішньої політики держави пов'язані з відтворенням соціальних ресурсів і забезпеченням як стабільності соціальної системи, так і динамічності її розвитку. І саме ці питання покликана вирішувати соціальна політика, яка реалізується посередництвом соціальних заходів та здійсненням програм, що проводяться державою, а також приватними корпораціями, громадськими організаціями.

Соціальна політика як ключова складова політики держави офіційно завжди належала в Україні до її найперших пріоритетів. Про це свідчить суттєве посилення уваги до неї як в офіційних державних документах та практичних діях державної влади, так і в програмних документах і публічній активності практично усіх політичних сил.

Зокрема, проблеми підвищення рівня життя та шляхи їх вирішення відображені в Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. Для створення ефективнішої системи соціального захисту населення підготовлено проект трудового кодексу, затверджено «Стратегію упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року», запроваджено справляння єдиного соціального внеску, прийнято Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» та низку інших законодавчих і нормативних актів, в яких порушувалися питання провадження державної соціальної політики. У Державній програмі економічного і соціального розвитку України на 2010 р. соціальна політика виписана першою серед пріоритетів.

Державна соціальна політика базується на системі законів і нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковим для кожного громадянина, незалежно від його майнового стану, етнопонаціональної чи конфесійної приналежності тощо, а також ратифікованих Україною міжнародних норм (конвенціях, хартіях, кодексах тощо), які існують здебільшого де-юре.

Вона спрямована на: задоволення потреб населення внаслідок підвищення ролі трудового доходу; гарантоване забезпечення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати; створення фондів соціальної допомоги та державних страхових фондів на непередбачувані обставини; захист населення від зростання цін; впровадження механізмів субвенцій; індексацію заробітної плати. Тобто, як стверджує В.В. Тертичка, «соціальна політика відіграє регульовальну і стимулюючу роль у забезпеченні динамічного розвитку національного господарства держави і, таким чином, створює можливості для ефективного функціонування системи соціального захисту».

Відповідно до чинного законодавства України, основними засадами внутрішньої політики в соціальній сфері визначено:

- забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг;

- надання громадянам упродовж усього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пільг;

- досягнення ефективного демографічного розвитку;

- поліпшення соціального захисту дітей, утвердження духовно і фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї;

- сприяння молоді в реалізації творчих можливостей та ініціатив, залучення її до активної участі в соціальному, економічному та гуманітарному розвитку держави;

- забезпечення доступним житлом громадян, насамперед малозабезпечених, із обмеженими фізичними можливостями, молоді, працівників бюджетної сфери, формування потужного державного замовлення на будівництво соціального житла, відродження доступного іпотечного кредитування;

- трансформацію державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, зокрема через розвиток партнерства між роботодавцями і найманими працівниками, власниками підприємств, установ, організацій та професійними спілками;

- подолання бідності і зменшення соціального розшарування, зокрема шляхом сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності;

- забезпечення державних гарантій щодо реалізації соціальних прав працівників підприємств, установ, організацій усіх форм власності, забезпечення молоді першим робочим місцем;

- забезпечення захисту прав громадян України, які працюють за кордоном, та сприяння їх поверненню в Україну;

- поетапне погашення зобов'язань держави за знеціненими заощадженнями громадян;

- удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення умов для гідного життя людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування;

- забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, удосконалення системи підтримки соціально незахищених верств населення;

- подолання бездомності громадян, безпритульності та бездоглядності дітей.

Отже, пріоритетність соціальної політики серед інших складових державної політики визначається, насамперед, Конституцією України, оскільки саме вона покликана забезпечити громадянам гарантовані Основним Законом права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище. Створення державою умов для повної реалізації соціальних прав сприятиме розвитку людського капіталу, що, у свою чергу, забезпечить економічне зростання країни.

Як складова внутрішньої політики держави, соціальна політика має всі ознаки державного управління. У цьому розумінні вона є явищем суспільно-історичним: з'являється

разом із виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та на утвердження загальнодержавних пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур та соціальних інститутів, а також суспільного й індивідуального життя людини.

На жаль, серед науковців і практиків поширеною є думка, що сутність соціальної політики пов'язана, передусім, із тим, що суспільство складається з економічно сильних та економічно слабких індивідів (домогосподарств), а вона сама (соціальна політика) є інститутом, який має підтримувати слабких, створюючи умови для реалізації принципу соціальної справедливості.

Так, наприклад, Дж. Стюарт трактує соціальну політику як «...сферу державної діяльності, відповідальну за створення та надання соціального захисту, що включає соціальні послуги та виплати». О. Яременко стверджує, що соціальна політика у вузькому розумінні – «діяльність суб'єктів соціальної політики, спрямована на захист груп населення, неспроможних до самозахисту та самозабезпечення, організація соціальних служб». Таке трактування, на нашу думку, хоча і «у вузькому розумінні», все ж є неповним і шкідливим, оскільки призводить до отождолення соціальної політики із соціальним захистом або соціальним забезпеченням. Зазначимо, що О. Яременко подає визначення соціальної політики і в широкому розумінні, трактуючи її як цілеспрямовану діяльність держави та інших політичних інститутів і громадських об'єднань, спрямовану на вдосконалення соціальної сфери.

Погоджуємося з думкою А. Колота, що соціальна політика не може бути ефективною, якщо своїм об'єктом має виключно соціально вразливі верстви населення, які, безумовно, потребують уваги з боку держави і суспільства загалом. Умови, необхідні для підтримки соціально уразливих груп непрацюючого населення, створюються зайнятими в суспільному виробництві, на яких можуть і повинні поширюватися заходи щодо їхньої соціальної підтримки та розвитку.

Це підтверджується й досвідом розвинених країн, який свідчить, що в умовах інноваційного розвитку збільшення суспільного та індивідуального багатства, а також розвиток самого суспільства неможливі без проведення активної, системної соціальної політики, за якої «...система соціального захисту є не просто актом гуманності суспільства, а незаперечним мотивом, стимулом діяльності працюючих, де чільне місце посідають напрями соціальної політики, що пов'язані із забезпеченням подальшого розвитку існуючої економічної та господарської систем». За таких умов соціальна політика стає домінуючим напрямом державної політики, створюючи тим самим можливість для процвітання країни та підвищення рівня життя кожного її громадянина.

В Україні внаслідок трансформаційних процесів набула глобальних масштабів поляризація суспільства. У соціальному плані воно поділилося практично на дві частини: вищі верстви населення, які відрізняються надприбутками та привілеями, і соціально вразливі верстви населення, які потребують відповідної державної допомоги. При цьому доцільно зазначити, що останні становлять значно більшу частину населення країни. Це підтверджують дослідження, проведені Інститутом соціології НАН України і Київським міжнародним інститутом соціології в червні 2009 р., результати яких засвідчили, що три чверті населення (74%) підтверджують існування в країні дуже великої різниці в доходах. За результатами Європейського соціального дослідження 2007 р. (29 країн-учасниць), в Україні 57 % респондентів повністю згодні з тим, що уряд повинен вживати заходи щодо зменшення різниці в доходах людей (більше тільки в Болгарії – 61 %, в Угорщині 52 %, у решті країн менше 40 %).

Очевидним є те, що добробут пересічних громадян становить основу розвинутої держави. І саме завдяки послідовній державній політиці в інтересах всього суспільства, а не окремих її індивідів, забезпечується гідний рівень життя населення.

Суспільні перетворення в Україні передбачають створення надійних засад для формування соціальної безпеки людини, докорінної зміни соціального управління і, насамперед, соціально-економічних відносин у державі. Досягненню цього сприятиме зважена соціальна політика, основою якої має бути чітко окреслена соціальна спрямованість реформ на шляху до прогресу, подолання бідності, посилення соціальної стабільності, перетворення соціальних чинників на важливий інструмент прискорення економічного розвитку, призупинення тенденції, коли соціальна сфера є переважно споживачем фінансових і матеріальних ресурсів. З огляду на це, організаційно-правові та економічні заходи, що спрямовані на захист добробуту кожного члена суспільства, повинні передбачати створення

відповідних правових, соціальних інститутів, покликаних управляти економічною діяльністю, а також формуванням механізмів розподілу та перерозподілу доходів.

Але надмірна витратність соціальної сфери, а також низька ефективність використання бюджетних коштів стали одним із основних чинників нагромадження системних суперечностей між завданнями економічного та соціального розвитку. До таких суперечностей належать структурні деформації у системі професійної підготовки, надлишок одних фахівців і дефіцит інших спеціальностей, виникнення локальних дефіцитів та надлишків працівників в окремих регіонах, а як наслідок – зниження ефективності використання трудового потенціалу нації.

У контексті вищевикладеного, доцільно наголосити і на проблемі дефіциту кваліфікованої робочої сили в умовах масового безробіття населення. На сьогодні професійно-технічна освіта готує офіціантів, перукарів, бухгалтерів, водночас такі робітничі спеціальності, як токарь, електрогазозварник, фрезерувальник тощо, є неprestижними. Окрім того, відсутні бази практичної їх підготовки. Така сама ситуація і у вищій школі: здійснюється масова підготовка юристів, економістів, а на інженерів-механіків, інженерів-електриків практично відсутній попит серед абітурієнтів. Вважаємо, що до такої ситуації призвело хибне уявлення молоді про можливість легких великих заробітків саме у сфері юриспруденції та фінансів, яке спричинене показовою розкішшю життя окремих їх представників.

Доцільно звернути увагу і на невідповідність між зростанням доходів населення й динамікою заощаджень, що призвело до збільшення споживчого попиту, а це своєю чергою, – до зростання імпорту для його задоволення. Результатом зазначеного стало різке погіршення сальдо зовнішньої торгівлі, сплеск інфляційних тенденцій, що пригнічувало стимулюючий ефект зростання доходів для економіки країни. Отже, заходи, які держава вживає в рамках реалізації соціальної політики, не є достатньо ефективними і потребують нових управлінських підходів.

Нерозвиненість сучасних механізмів та використання фінансових ресурсів на принципах державно-приватного партнерства (насамперед щодо прозорості процедур, закріплення прав власності, управління інвестиційними ризиками) знижує результативність державних антикризових програм, покликаних забезпечувати ефективне стимулювання внутрішнього попиту. Переважання традиційних механізмів фінансування державою інвестиційних проектів загрожує надмірним зростанням державної заборгованості за позиками, що підриватиме рівень фінансової стабільності національної економіки.

Конституція України основним обов'язком держави визначила «утвердження та забезпечення прав людини», а основою її існування беззаперечно є конкурентоспроможність національного ринку праці. Виконати ці завдання можливо, насамперед, за умов формування та реалізації ефективної соціальної політики, метою якої є забезпечення стабільної, без заворушень і потрясінь життєдіяльності суспільства, досягнення соціальної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня добробуту людей.

Досягнення конкурентоспроможності національного ринку праці вважаємо можливим тільки за умови гідної оплати праці та своєчасної її виплати, що буде відповідним стимулом активізації населення до трудової діяльності. Ще одним важливим чинником стимулювання трудової активності громадян, на нашу думку, може стати забезпечення комерційними структурами своїх працівників так званими «соціальними пакетами».

Доцільно наголосити, що підвищення конкурентоспроможності ринку праці є необхідною умовою економічного зростання та підвищення добробуту населення країни.

В умовах обмеженості державних ресурсів значну роль у вирішенні соціальних проблем, на нашу думку, повинна відігравати соціальна політика підприємств, установ та організацій, яка охоплює питання не тільки соціального забезпечення своїх працівників, а й допомоги державі у забезпеченні реалізації прав і свобод громадян.

Отже, на часі питання посилення соціальної відповідальності бізнесу, що полягає у: добросовісній сплаті податків; виконанні вимог міжнародного, державного та регіонального законодавств; виробництві та реалізації якісної продукції; реалізації корпоративних програм підвищення фаховості співробітників; реалізації корпоративних програм із охорони та зміцнення здоров'я співробітників; реалізації корпоративних програм морального стимулювання персоналу; реалізації благодійних і спонсорських проектів та участі у формуванні позитивної суспільної думки про бізнес. Формування соціально-відповідального бізнесу у сучасних умовах пов'язано з величезними ризиками, які багато хто на сьогодні не

усвідомлює. І на першому місці перед країною стоїть фундаментальний виклик – демографічна криза. За розрахунками науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, на період до 2050 р. в Україні може залишитись від 25 до 42 млн українців, а за розрахунками ООН, на період до 2025 р. – від 32 до 36 млн українців. Ще через 100 років про український етнос говорити вже буде дуже складно.

Досліджуючи соціальну політику в контексті забезпечення економічного розвитку держави, хочемо звернути увагу на важливість ефективного використання потенціалу людського капіталу. Хронічне недофінансування соціальної сфери призвело до знецінення цієї складової багатства нації. Водночас ситуація, що склалася в економіці України в останні роки, засвідчила практичну значущість здійснення інвестицій у людський капітал. Отже, освітня політика та політика у сфері охорони здоров'я, які є складовими соціальної політики держави, стають пріоритетними напрямками розвитку суспільства. Без здорової та освіченої нації економічне зростання, на нашу думку, є неможливим.

Підкріплює це твердження й те, що в умовах посилення конкурентних викликів для української економіки виникає потреба в раціоналізації зайнятості на підприємствах. А це загострює проблему удосконалення механізмів регулювання пропозиції на ринку праці, підготовки та перепідготовки фахівців, захисту інтересів працюючих і звільнених працівників тощо.

Доцільно наголосити і на проблемі існування значної інфляційної загрози, спричиненої, певною мірою, збільшенням соціальних видатків. Зазначене зумовлює першочерговість заходів, пов'язаних із мінімізацією інфляційного впливу соціальних видатків та посиленням їх позитивного впливу на розвиток економіки.

З огляду на зазначене вище, констатуємо, що «в Україні склалися сприятливі умови для переходу від розгляду соціальної політики як неминучого компромісу на шляху економічного зростання та ринкового реформування економіки – до усвідомлення її ключової ролі у формуванні новітніх конкурентних переваг національної економіки».

Отже, соціальна політика є не тільки визначальним напрямом діяльності держави, а й важливим підґрунтям економічного розвитку. Такий підхід забезпечить формування гармонійних відносин між різними соціальними прошарками, розбудову національного соціального капіталу, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та її динамічний розвиток.

Висновки. У результаті дослідження теоретичних засад державної соціальної політики ми зробили такі висновки.

Питання соціальної політики завжди привертала увагу науковців і практиків, однак через постійні зміни та процеси реформ соціальні проблеми які виникають на кожному етапі розвитку суспільства потребують щоразу інших підходів до їх вирішення. На нашу думку, основною проблемою в сучасних умовах є відсутність єдиної стратегії соціального розвитку держави. Саме розробці теоретико-методологічних підходів до визначення такої стратегії на основі системного аналізу існуючого стану та відповідних тенденцій присвячене наше дослідження.

Державну соціальну політику потрібно розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити не тільки соціальний, а й економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу. Пріоритетність її серед інших складових внутрішньої політики держави зумовлена певними особливостями. Зокрема, соціальна політика є своєрідним індикатором розвитку суспільства, що сприяє зниженню соціальної напруги, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги й стабільності в суспільстві. Вона відіграє регулюючу і стимулюючу роль у забезпеченні динамічного розвитку суспільства, а також повинна забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи людини й громадянина. Окрім того, соціальна політика є визначальною основою макроекономічного регулювання, оскільки реалізація її заходів впливає на низку економічних параметрів, збільшує норму споживання і зменшує нагромадження, поживляє сукупний попит.

До основних особливостей соціальної політики, орієнтованої на економічний розвиток відносимо:

1) соціальна політика відіграє регулювальну і стимулюючу роль у забезпеченні динамічного розвитку національного господарства держави і, таким чином, створює можливості для ефективного функціонування системи соціального захисту населення;

2) виконання завдання щодо створення умов для повної реалізації соціальних прав сприяє розвитку людського капіталу, який є вагомим чинником економічного зростання;

3) Спрямування бюджетних коштів на бюджетні програми, які передбачають створення нових робочих місць сприяють збільшенню надходжень до бюджету держави, зниженню безробіття та зменшенню виплат передбачених на різного роду допомоги;

4) усунення диспропорцій у структурі населення, а саме зменшення частки соціальних трансфертів сприяє заохоченню до економічної активності їх одержувачів, водночас збільшуючи роль стимулюючої функції заробітної плати.

Класифікуючи державну соціальну політику за видами, виокремлено: політику розподілу і перерозподілу суспільного продукту, державну політику зайнятості та охорони праці, державну політику у соціальній сфері, демографічну політику держави, державну політику у сфері соціального захисту населення, державну соціологічну політику та політику гармонізації соціально-економічних інтересів.

Список використаних джерел

1. Дегтяр О. А. Державне регулювання розвитку соціальної сфери: концептуальні засади та практика: монографія / О. А. Дегтяр. – Харків: С.А.М., 2013.

УДК 65 .016.7:364.48

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕКТОВ И ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

**ЯРЕМБАШ А. И.,
к. т. н., доц. каф. инновационного
менеджмента и управления проектами
Донецкого государственного
университета управления**

Запропоновано методика формування проектів та програм розвитку соціально-економічної інфраструктури муніципальних утворень у вугледобувних регіонах, де відбувається закриття шахт.

Ключові слова: реструктуризація; інфраструктура; соціально-економічні наслідки; бюджетне фінансування; закриття шахт; регіон.

Предложена методика формирования проектов и программ развития социально-экономической инфраструктуры муниципальных образований в угледобывающих регионах, где производится закрытие угольных шахт.

Ключевые слова: реструктуризация; инфраструктура; социально-экономические последствия; бюджетное финансирование; закрытие шахт; регион.

A method for the formation of development projects and programs of social and economic infrastructure of municipalities in the coal-mining regions, which produces the closure of coal mines.

Keywords: restructuring; infrastructure; socio-economic impact; government funding; the closure of the mines; the region.

Постановка проблеми. Угольная промышленность Украины базируется в двух угольных бассейнах – Донецком и Львовско-Волынском, где, в настоящее время, осуществляется реструктуризация угольной отрасли. На балансе предприятий и организаций отрасли находилось около 1,2 тыс. объектов социальной сферы и свыше 5000 тыс. м общей

площади жилых домов, из них 7,1 % ветхого жилого фонда. В период реструктуризации практически завершился процесс муниципализации объектов социальной инфраструктуры угольных территориальных образований. Предприятия и организации отрасли передали в муниципальную собственность около 90 % общей площади жилых домов и подавляющую часть объектов социально-бытового и культурного назначения: общежитий, детских дошкольных учреждений, учреждений культуры, спортивных сооружений и ряд других объектов.

Анализ последних исследований и публикаций. В теории и практике имеется значительный задел в области управления социально-экономическими процессами при промышленной реструктуризации в условиях перехода к рыночным отношениям, который нашел отражение в трудах по проблемам: разработки общей социально-экономической стратегии реформирования экономики и её отраслей – В. Г. Ильюшенко, В. Н. Чумаченко, Л. И. Абалкина, И. Ансоффа, Дж. Бьюкенена и др.; управления проектами и программами – С. Д. Бушуева, В. А. Рача, К. В. Кошкина Е. А. Дружинина и др.; социально ориентированного подхода к структурным преобразованиям экономики на всех её уровнях и реструктуризации базовых отраслей промышленности – В. Н. Попова, А. А. Рожкова, О. И. Боткина и др.; развития угольной промышленности и её реструктуризации – В. Н. Ермакова, С. Я. Петренко, Д. А. Герасимчука и др.

Накопленный позитивный и негативный опыт крупномасштабной реструктуризации угольной отрасли и отдельных хозяйствующих субъектов в базовых отраслях является важным критерием эффективной реализации социально ориентированных проектов и программ и инициирует новые идеи и подходы к преодолению социально-экономических последствий реструктуризации.

Актуальность. Недостаточное финансирование социальной сферы, находившейся на балансе предприятий отрасли (до передачи), а затем у муниципалитетов (после передачи), привело к снижению объёмов капитального и текущего ремонтов жилого фонда, объектов коммунального хозяйства и соцкультбыта. Техническое состояние их из года в год ухудшается. Практически прекратилось жилищное строительство и ликвидация ветхих жилых домов и переселение жителей в благоустроенные квартиры. Всё это, вместе взятое, приводит к ухудшению условий жизни работников отрасли и нарастанию социальной напряжённости.

Цель статьи. В связи с вышесказанным одной из основных социальных проблем, сопутствующих процессу реструктуризации отрасли и, в частности, закрытия шахт, стала необходимость поддержки органов местного самоуправления в финансировании переданного в муниципальную собственность жилого фонда, объектов соцкультбыта и других элементов инфраструктуры шахтерских поселений. Таким образом, целью настоящего исследования является разработка методики формирования проектов и программ развития социально-экономической инфраструктуры на территориях, где производится закрытие угольных шахт.

Изложение основного материала исследования. Решение проблем содержания, модернизации и развития социальной инфраструктуры является важнейшим направлением деятельности органов местного самоуправления. Сложность и долговременность этих проблем усиливается тем, что в угледобывающих регионах с большим количеством закрываемых предприятий отрасли, и муниципальных образованиях, входящих в них, фактически практически сведена к нулю собственная доходная база для местного социально-экономического развития.

Местный бюджет существует, в основном, за счёт региональных субсидий и в какой-то мере – средств государственной поддержки реструктуризации угольной отрасли. Депрессивные угледобывающие регионы в настоящее время не готовы к ситуации, когда с местного рынка капитала полностью уйдут бюджетные дотации и надо будет формировать бюджет за счёт рыночных источников. В ходе реструктуризации за счёт государственной поддержки угольной отрасли необходимо сформировать и реализовать программы и проекты преодоления негативных социальных последствий в реструктуризируемых углепромышленных регионах, которые целесообразно ввести в комплекс социальных, экологических и технических мероприятий по ликвидации шахт. Такие проекты и программы можно позиционировать, например, по направлениям финансирования. Такими направлениями могут быть:

1) Реконструкция и замена пострадавших в связи с ликвидацией шахт объектов социальной инфраструктуры, предоставлявших основные коммунальные услуги жителям

шахтёрских городов и посёлков. В этом направлении в утверждённых проектах ликвидации шахт необходимо предусмотреть реконструкцию и строительство объектов социальной инфраструктуры с чётко обоснованной сметой и графиком финансирования.

2) Содействие гражданам в приобретении жилья взамен сносимого ветхого, ставшего в результате ведения горных работ на ликвидируемых шахтах непригодным для проживания по критериям безопасности. Поскольку обновление и развитие социальной инфраструктуры на территории, где происходит закрытие шахт, требует существенных финансовых затрат, в данной статье разработаны предложения по оптимизации использования бюджетных средств на это развитие.

Задача решается в следующей экономико-математической постановке:

$$K_{opt} = \sum_{i=1}^I f_i \left(1 - \frac{V_i + \frac{K_i}{k_i}}{M_n s_i} \right) \rightarrow \min$$

при ограничениях по выделенным финансовым ресурсам на развитие социальной инфраструктуры: $\sum_{i=1}^I N_i \leq N_c$,

где: K_{opt} – критерий оптимальности, интегрально характеризующий состояние социальной инфраструктуры на территории, где происходит закрытие шахт (учитывающий имеющиеся отклонения от социальных нормативов), в долях единицы;

i – индекс направлений социальной инфраструктуры (образование, здравоохранение, культура, социальное обслуживание, физическая культура и спорт, жилищно-коммунальная сфера, транспортное обслуживание населения, жилищное строительство, благоустройство территорий), $i = 1..I$;

f_i – значимость для рассматриваемого региона развития i -го направления социальной инфраструктуры, определяемая экспертным путём, в долях единицы;

V_i – фактический общий уровень на территории обеспеченности услугами (объектами) социальной инфраструктуры по её направлениям i (количество больничных коек, мест в дошкольных и учебных заведениях);

M_n – численность населения на территории, тыс. чел.;

s_i – минимальный социальный стандарт (норматив) на единицу населения территории, определяющий минимально необходимый уровень услуг, оказываемых населению по направлениям социальной инфраструктуры, мест/тыс. чел., m^2 /чел., грн/тыс. чел. и др.;

N_i – объём средств, выделяемых на улучшение социальных услуг по направлению i , грн.;

n_i – удельные затраты на изменение уровня состояния g -го направления развития социальной инфраструктуры, грн/место, грн/ m^2 , грн/тыс. чел. и др.;

N_c – объём выделенных финансовых ресурсов на развитие социальной инфраструктуры, грн.

Выводы. В целом предложенные программы решения рассмотренных выше задач в рамках Программы местного социально-экономического развития (ПМСЭР), а также развития социальной инфраструктуры позволяют более эффективно использовать бюджетные средства с целью преодоления негативных социально-экономических последствий закрытия шахт в углепромышленных регионах и поддержания в них экономической и социальной стабильности.

Например, при реструктуризации угольной отрасли на территории Луганской области в гг. Фашевка и Брянка были ликвидированы 3 шахты, являющиеся градообразующими предприятиями, с последующим массовым высвобождением порядка 8 тыс. работников и резким ростом безработицы в обоих углепромышленных муниципальных образованиях до критического уровня социальной напряжённости на территории, что потребовало неотложного регулирования социально-экономических последствий реструктуризации с помощью

механизма ПМСЭР, при реализации которого одновременно осуществлялось содействие созданию новых рабочих мест и создавались предприятия малого бизнеса.

Список использованных источников

1. Ашихмин А. А. Разработка и принятие управленческих решений: формальные модели и методы выбора. – М.: Изд-во МГГУ, 1995. – 80 с.
2. Рожков А. А. Методические рекомендации по формированию социально-экономических программ структурных преобразований в угледобывающих регионах. Препринт / А. А. Рожков, Е. М. Козаков. – Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2000. – 44 с.